

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

REALIZACE PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ STŘEDISKY VOLNÉHO ČASU

Bakalářská práce

Studijní program: B7505 – Vychovatelství
Studijní obor: 7505R004 – Pedagogika volného času
Autor práce: **Jan Pelant**
Vedoucí práce: Mgr. Oto Dymokurský

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jan Pelant**
Osobní číslo: **P12000124**
Studijní program: **B7505 Vychovatelství**
Studijní obor: **Pedagogika volného času**
Název tématu: **Realizace primární prevence rizikového chování středisky volného času**
Zadávající katedra: **Katedra pedagogiky a psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl:

Cílem bakalářské práce je analyzovat a popsat specifika odborné způsobilosti realizátorů primární prevence rizikového chování ve střediscích volného času ve vztahu ke standardům odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování a požadavkům organizačního, personálního a odborného zajištění chodu střediska volného času.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

MARTANOVÁ, Veronika Pavlas. aj., 2012. Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga. ISBN 978-80-87258-75-0.

MIOVSKÝ, M. a kol., 2010. Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Sdružení SCAN. ISBN 978-80-8258-47-7.

MIOVSKÝ, M. a kol., 2012. Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga. ISBN 978-80-87258-89-7.

CHARVÁT, M. a kol., 2012. Čtyř úrovnový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga. ISBN 978-80-87258-71-2.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Oto Dymokurský

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce: **7. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. prosince 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 7. dubna 2014

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Mé velké díky patří Mgr. Otovi Dymokurskému za jeho odborné vedení, cenné rady, citlivé připomínky i trpělivost při psaní bakalářské práce. Děkuji také všem kolegům z o.p.s. Maják za jejich odborné rady a ředitelům libereckých SVČ, kteří mi věnovali čas a poskytli mi rozhovor. Tímto děkuji i mé rodině a blízkým za podporu a trpělivost při psaní bakalářské práce.

Anotace

Cílem bakalářské práce je analyzovat a popsat specifika odborné způsobilosti realizátorů primární prevence rizikového chování ve střediscích volného času ve vztahu ke standardům odborné způsobilosti poskytovatelů školské primární prevence rizikového chování a požadavkům organizačního, personálního a odborného zajištění chodu střediska volného času. Práce se opírá o analýzu dokumentů, zkušenosti autora v oblasti primární prevence a analýzu primární prevence poskytované oběma libereckými středisky volného času. Výsledkem analýzy je návrh dvou modelů preventivních týmů pro střediska volného času, která chtějí poskytovat kvalitní primární prevenci rizikového chování v souladu se současnými standardy kladenými na poskytovatele školské primární prevence rizikového chování.

Klíčová slova

primární prevence, rizikové chování, středisko volného času, pedagog volného času, standardy odborné způsobilosti poskytovatelů školské primární prevence rizikového chování

Annotation

The aim of the bachelor thesis is to analyze and describe the specifics of professional competences for the providers of primary prevention of risk behavior in leisure-time centers in relation to the standards of professional competences for providers of school-based primary prevention of risk behavior and in relation to organizational, personnel and professional requirements for ensuring the operation of leisure-time centers. The thesis works with analysis of literature and other documents, with personal experience of the author in primary prevention, with analysis of primary prevention provided by both leisure-time centers in Liberec. The analysis results in proposal of two models of preventive team for leisure-time centers that are going to provide fine primary prevention of risk behavior according to the contemporary standards for providers of school-based primary prevention of risk behavior.

Key words

primary prevention, risk behavior, leisure-time center, leisure-time educator, competence standards for providers of school-based primary prevention of risk behavior

Obsah

Úvod	9
1 Současné pojetí primární prevence rizikového chování dětí a mládeže v ČR.....	10
2 Organizace a koordinace primární prevence rizikového chování ve školství	15
3 Role externích poskytovatelů programů školské prevence	25
4 Střediska volného času v primární prevenci rizikového chování dětí a mládeže	31
5 Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže poskytovaná libereckými středisky volného času.....	36
6 Návrh podoby preventivního týmu pro střediska volného času poskytující programy školské primární prevence	39
Závěr.....	48
Seznam použitých zdrojů	50
Seznam příloh	53

Seznam použitých zkratk

AIDS	syndrom získaného selhání imunity (Acquired Immune Deficiency Syndrome)
ČR	Česká republika
DDM	dům dětí a mládeže
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
KAB	znalosti – postoje – chování (Knowledge – Attitude – Behavior)
o.p.s.	obecně prospěšná společnost
SVČ	středisko volného času
VOŠ	vyšší odborná škola
VŠ	vysoká škola
SŠ	střední škola
ZŠ	základní škola

Úvod

Dětství by mělo být obdobím bezpečí a radosti. Je ale smutným faktem, že na děti a mládež číhají mnohá nebezpečí. Je tedy dobře, že na školách byl povinně zaveden monitoring a prevence výskytu rizikového chování. Rizikové chování se ale neomezuje pouze na školní prostředí, a proto jsem si zvolil téma, kterým bych rád otevřel názorovou diskusi. Tím tématem je možnost poskytování efektivní školské primární prevence středisky volného času.

Téma jsem si vybral proto, že práci s dětmi a mládeží se věnuji 15 let, kdy posledních 5 let jsem volnočasovým pedagogem v nízkoprahovém klubu pro děti a mládež v obecně prospěšné společnosti Maják. Zde jsem si povšiml, že rizikovým chováním jsou zasaženy stále mladší děti. Aby prevence byla účinná, je nezbytné, aby byla dlouhodobá, systematická a hlavně nenásilná. Proto jsem se rozhodl vypracovat návrh dvou modelů preventivních týmů středisek volného času, které poskytují programy primární prevence. Střediska volného času vnímám jako zařízení, která jsou dobře ukotvena ve školském systému, mají za sebou historii, která prokázala jejich potřebnost, mají kvalifikované pedagogické pracovníky a možnosti, jak efektivní prevenci poskytovat.

Úvodní část bakalářské práce je věnována současnému pojetí primární prevence rizikového chování u nás a specificky poté v českém školství. V této souvislosti dále popisují roli externích poskytovatelů programů školské prevence a podmínky, které musejí splňovat. Následně se věnuji analýze primární prevence rizikového chování poskytované libereckými středisky volného času. Nakonec předkládám návrh dvou modelů preventivního týmu v rámci středisek volného času, která se rozhodnou poskytovat programy školské primární prevence.

1 Současné pojetí primární prevence rizikového chování dětí a mládeže v ČR

Povinná školní docházka je velmi důležitá pro formování životních postojů dětí a mladých lidí. Nese s sebou mnoho rizik, která, jsou-li opomenuta, se v dospělosti jen velmi obtížně mění. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v oblasti prevence rizikového chování plní několik stěžejních úkolů. Jednak je to stanovení základní strategie a priorit v dané oblasti pro budoucí období, podpora vytváření vazeb a struktury subjektů realizujících a spolupodílejících se na vytyčených prioritách a v neposlední řadě podpora vytváření materiálních, personálních a finančních podmínek nezbytných pro vlastní realizaci primární prevence ve školství, včetně nezbytné metodické podpory subjektů působících v primární prevenci. (MŠMT 2013c, s. 3)

Z výše uvedeného vyplývá, že období dětství a dospívání je nejdůležitější pro vytváření zdravých postojů k rizikovému způsobu života. Mineme-li toto období, nebo nevyplníme-li ho odpovídajícími informacemi o vědecky doložených poznacích o rizikovém chování, je pro dospívajícího člověka obtížné projít tímto obdobím bezpečně.

Primární prevence prošla v naší zemi po roce 1989 velmi rychlými a výraznými změnami. O určité stabilizaci a systematizaci můžeme hovořit až v posledních přibližně deseti letech.

Čech (in Miovský, a kol. 2012, s. 107) primární prevenci definuje jako soubor výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí s cílem předcházet rizikovému chování, bránit jeho výskytu, dále snižovat jeho existující formy a projevy, příp. řešit jeho důsledky.

Metodické doporučení MŠMT (2010) vymezuje primární prevenci rizikového chování u žáků jako výchovu k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, vedoucí ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací.

Je tedy zřejmé, že primární prevenci by v celospolečenském kontextu měla být věnována maximální pozornost, měla by naplňovat podstatu imunizace, tzn. ochrany jedince i ohrožených skupin před negativními vlivy a dopady rizikového chování. Ochrana se v tomto případě netýká izolace jedince a zabránění jeho kontaktu s nežádoucím podnětem, ale výchovně-preventivní a intervenční práce, která se bude podílet u jedince (především dětí a mladistvých) na formování správných postojů, potřebných znalostí a kompe-

tenci, díky nimž bude schopen žít ve společnosti, kde se rizikové chování a jevy vyskytují, bude schopen je rozpoznat a nenechá se jimi ohrožit. Klíčovou roli tak v primární prevenci sehrávají základní edukační činitelé, především rodina a škola, ale také např. volnočasová zařízení nebo lokální prostředí. (Čech in Miovský, a kol. 2012, s. 107-108)

Pod pojmem rizikové chování rozumíme chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost a tímto pojmem nahrazujeme doposud používaný termín sociálně-patologické jevy. (Mioviský, Čablová in Mioviský, et al. 2010, s. 23)

Na realizaci primární prevence rizikového chování klademe několik základních požadavků. Pokud nejsou tyto požadavky splněny, nemůžeme mluvit o primární prevenci. Mioviský et al. (2010, s. 39-41) za zásady efektivní primární prevence považují:

- a) komplexnost a kombinaci mnohočetných strategií – programy musí být koncipovány komplexně jako souhrn více faktorů a jako koordinovaná spolupráce různých institucí;
- b) kontinuitu působení a systematickosti plánování – preventivní působení na sebe musí navazovat, musí být systematické a dlouhodobé;
- c) cílenost a adekvátnost informací i forem působení – u každého programu je třeba definovat cílovou skupinu a tu musí zaujmout;
- d) včasný začátek preventivních aktivit – ideálně již v předškolním věku, protože čím dříve prevence začíná, tím je efektivnější;
- e) pozitivní orientaci primární prevence a demonstraci konkrétních alternativ – podpora zdravého životního stylu a využívání pozitivních modelů;
- f) využití KAB (knowledge-attitude-behavior) modelu – orientace na kvalitu postojů nikoli na úroveň informací; posílení schopnosti mladých lidí čelit tlaku různých typů rizikového chování zvýšeným sebevědomím, nácvik asertivity a schopností odmítat;
- g) využití peer prvků s důrazem na interakci a aktivní zapojení – vrstevníci mají výrazný vliv na utváření vzájemných názorů a postojů a mohou tak účinně přispět ke snížení rizikového chování;
- h) denormalizaci – jejím cílem je zvýšit v daném společenství celkové povědomí o daném problému (typu rizikového chování), morálku a účast na řešení problému;

- i) podporu protektivních faktorů ve společnosti – tvorba vhodného prostředí pro navázání dobrých vztahů mezi dětmi a mladými lidmi, nabídka specializované péče a kontaktů v případě potřeby;
- j) nepoužívání neúčinných prostředků – jako neúčinné je považováno pouhé poskytování informací o konkrétním typu rizikového chování, odstrašování, zakazování, moralizování, aj.

Za neefektivní, tedy neúčinnou primární prevenci je považováno (MŠMT 2010):

- a) zastrašování, citové apely;
- b) „prostě řekni ne“, politika nulové tolerance;
- c) pouhé předávání informací, přednášky, pouhé sledování filmu;
- d) samostatně realizované jednorázové akce;
- e) potlačování diskuse, stigmatizování a znevažování osobních postojů žáka, nezapojení žáků do aktivit a nerespektování jejich názorů;
- f) besedy s bývalými uživateli (ex-usery) na základních školách;
- g) testování žáků;
- h) hromadné kulturní či sportovní aktivity, návštěva historických a kulturních památek.

V minulosti opakovaně docházelo k různým dezinterpretacím pojmu primární prevence a MŠMT nakonec přistoupilo k vymezení tzv. *specifické a nespecifické formy primární prevence*. Za *specifickou* formu primární prevence rizikového chování považujeme takové aktivity a programy, které jsou úzce zaměřeny na některou z konkrétních forem rizikového chování. Nabídka volnočasových aktivit pak je v takovém kontextu považována za *nespecifickou* formu primární prevence. (MŠMT 2010)

Specifickou formu primární prevence lze rozdělit do několika úrovní provádění. Tyto úrovně jsou definovány v závislosti na tom, jaká je intenzita programu, jaké prostředky a nástroje program využívá, na jaké úrovni zapojení/participace je cílová skupina atd. Obecně platí, že čím větší je hloubka a intenzita programu, tím více využívá různých etopedických, psychologických a psychoterapeutických technik a postupů. To znamená, že se s každou úrovní zásadně zvyšují požadavky na vzdělání a celkovou profesní erudici reali-

zátora programu. V zásadě definujeme tři úrovně provádění specifické primární prevence (Černý in Miovský, et al. 2010, s. 42-43):

1. **Všeobecná primární prevence** se zaměřuje na běžnou populaci dětí a mládeže. Nedochozí k zacílení na méně či více rizikové skupiny, zohledňuje se pouze věkové složení a specifika daná např. místními nebo sociálními faktory. Programy jsou určeny většímu počtu osob (obvykle třídě nebo menší sociální skupině). Jedná se o úroveň prevence, kterou může ve škole vykonávat školní metodik prevence s požadovaným vzděláním a nejlépe zajištěnou intervizí anebo supervizí.
2. **Selektivní primární prevence** se zaměřuje na skupiny dětí a mládeže, u kterých hrozí zvýšené riziko projevení se rizikového chování. Snahou je podchytit problém co nejdříve, správně jej posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit. Obvykle se pracuje s malou diagnostikovanou skupinou nebo s jednotlivci. Realizátorovi se doporučuje vzdělání v etopedii, psychologii nebo adiktologii.
3. **Indikovaná primární prevence** je zaměřena na jednotlivce, kteří prokazatelně vykazují projevy rizikového chování. Snahou je podchytit problém co nejdříve, správně vyhodnotit a navrhnout specifickou intervenci. Preventista musí disponovat schopností posoudit individuálně každý případ a navrhnout řešení, včetně zapojení školního nebo externího psychologa. Pro tuto úroveň je vyžadováno etopedické, psychologické nebo adiktologické vzdělání.

Abychom si mohli říci, co je předmětem primární prevence, je nutné definovat jednotlivé druhy rizikového chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému zvýšení výskytu zdravotních, sociálních a výchovných problémů.

Vzorci rizikového chování přitom považujeme za soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi. Nejčastěji do konceptu rizikového chování řadíme: šikanu a násilí, záškoláctví, užívání návykových látek, nelátkové závislosti (gambling, problémy spojené s nezvládnutým využíváním počítače atd.), užívání anabolik a steroidů, kriminální jednání, sexuálně rizikové chování, vandalismus, xenofobii, rasismus, intoleranci a antisemitismus, komerční zneužívání dětí, týraní a zneužívání dětí atd. (Mioviský in Mioviský, et al. 2010, s. 24)

Rizikové chování dělí Miovský (in Miovský, et al. 2010, s. 24) do těchto oblastí:

- a) záškoláctví,
- b) šikana a projevy agrese,
- c) rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- d) rasismus a xenofobie,
- e) působení sekt,
- f) sexuálně rizikové chování,
- g) závislostní chování,
- h) spektrum poruch příjmu potravy,
- i) okruh poruch a problémů spojených s týráním, zneužíváním a zanedbáváním dítěte.

Z tohoto dělení následně vycházejí doporučené cíle primární prevence rizikového chování definované pro realizaci školské primární prevence ve školách prostřednictvím školní preventivní strategie a minimálního preventivního programu (viz níže). (Miovský, et al. 2012)

Lehce odlišné dělení rizikového chování nabízí Širůčková (in Miovský, a kol. 2012):

- a) rizikové zdravotní návyky – např. pití alkoholu, kouření, užívání drog, nezdravé stravovací návyky, nedostatečná/nadměrná pohybová aktivita;
- b) rizikové sexuální chování – např. předčasné zahájení pohlavního života, promiskuita, nechráněný pohlavní styk, pohlavní styk s rizikovými partnery, předčasné mateřství a rodičovství;
- c) agresivní chování – např. násilné chování, šikana, týráním, rasová nesnášenlivost, diskriminace, extremismus;
- d) delikventní chování – např. krádeže, vandalismus, sprejerství;
- e) rizikové chování ke společenským institucím – např. záškoláctví, neplnění školních povinností, předčasné ukončení vzdělávání;
- f) hráčství;
- g) rizikové sportovní aktivity – např. adrenalinové a extrémní sporty.

2 Organizace a koordinace primární prevence rizikového chování ve školství

MŠMT bylo **usnesením vlády č. 549/2003**, o posílení národní protidrogové politiky, a **zákonem č. 379/2005 Sb.**, o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami, pověřeno financováním a koordinací činností v oblasti primární protidrogové prevence ve školách a školských zařízeních. (MŠMT 2013c, s. 3)

Mimo to **zákon č. 561/2004 Sb.** (školský zákon) v § 29 ukládá školám a školským zařízením zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví žáků. Školy a školská zařízení jsou při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při poskytování školských služeb povinny přihlížet k základním fyziologickým potřebám žáků a vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku sociálně-patologických jevů (resp. rizikového chování). Školy a školská zařízení zajišťují bezpečnost a ochranu zdraví žáků při vzdělávání a s ním přímo souvisejících činnostech a při poskytování školských služeb a poskytují žákům nezbytné informace k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví.

Bližší vymezení k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků prostřednictvím realizace primární prevence rizikového chování uvádí **vyhláška č. 72/2005 Sb.**, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. V rámci této vyhlášky je z hlediska primární prevence definován systém poskytování primární prevence na regionální úrovni, zajišťovaný metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně a školním metodikem prevence ve školách. Dále je zde vymezen rozsah a obsah preventivních činností poskytovaných školami a školskými poradenskými zařízeními. Školám je uložena povinnost vytvářet preventivní program, za jehož tvorbu a vyhodnocení je zodpovědný školní metodik prevence a za jehož realizaci zodpovídá ředitel školy.

MŠMT v oblasti prevence rizikového chování, v souladu se **Strategií vzdělávací politiky České republiky do roku 2020**,¹ dále pravidelně vyhodnocuje plnění dlouhodobých cílů stanovených v minulém období ve spolupráci s krajskými školskými koordinátory prevence a metodiky prevence a stanovuje nové dlouhodobé cíle v **Národní strategii primární prevence rizikového chování dětí a mládeže** (nyní na období 2013 – 2018). Obsahem strategie jsou jak prioritní cíle na dané období, tak role a odpovědnost klíčových

¹ Podpora efektivních a cílených primárně preventivních aktivit určených žákům i pedagogům s cílem minimalizace či oddálení rizika spojeného s výskytem rizikového chování. (MŠMT 2014)

subjektů, včetně zajištění vzdělávání a finančního zajištění (dotace). V neposlední řadě strategie stanovuje národní systém hodnocení kvality programů primární prevence (certifikace), který je určen všem poskytovatelům primární prevence, a stará se tak o jejich srovnatelnou úroveň. MŠMT má tedy v oblasti školské prevence rizikového chování rozhodující funkci.

Na vertikální úrovni MŠMT metodicky vede a koordinuje činnost krajských školských koordinátorů prevence (pracovníků krajských úřadů), metodiků prevence (pracovníků pedagogicko-psychologických poraden) a prostřednictvím krajských školských koordinátorů prevence a metodiků prevence též činnost školních metodiků prevence (určených pedagogů ve školách). (Pilař, Budinská, Holická in Miovský, et al. 2010, s. 64) Součástí metodického vedení ze strany MŠMT je i vydávání metodických pokynů a doporučení, které pomáhají školám realizovat primárně preventivní aktivity způsobem, díky němuž jsou naplňovány obecné cíle uvedené výše:

- Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (č. j. MSMT-22294/2013-1);
- Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (č. j. 21291/2010-28);
- Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných MŠMT (č. j. 37 014/2005-25);
- Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví (č. j. 10 194/2002-14);
- Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance (č. j. 14 423/99-22).

Na úrovni škol je primární prevence rizikového chování realizována vymezenými subjekty a podléhá strategickým a koncepčním dokumentům, které školy vypracovávají.

Školní poradenské pracoviště: Poskytování poradenských služeb na školách vyplývá z Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole (č. j. 27 317/2004-24) a je upraveno vyhláškou č. 72/2005 Sb. Školy mají povinnost zajistit poradenské služby v rozsahu odpovídajícím počtu a vzdělávacím potřebám žáků školy. Poskytování všech školních poradenských služeb garantuje ředitel školy. Z jeho pověření pak jednotlivé dílčí kompetence nejčastěji vykonávají školní metodik prevence, výchovný poradce a vybraní

učitelé. V případě, že má škola i svého školního psychologa anebo školního speciálního pedagoga (nejlépe s etopedickou specializací), pak jsou dílčí kompetence v realizaci primární prevence rizikového chování přeneseny i na ně.

Cílem školních poradenských služeb je vybudovat vhodné podmínky pro zdraví z hlediska tělesného, psychického a sociálního vývoje žáků, jež povedou k rozvoji jejich osobnosti před i v průběhu vzdělávání. Dále školní poradenské služby naplňují vzdělávací potřeby žáků s důrazem na rozvoj jejich schopností a zájmů, které jsou důležité před zahájením vzdělávání i v jeho průběhu. Poradenské služby neřeší pouze prevenci rizikového chování, ale i výukové a výchovné problémy, které souvisejí se vzděláváním.

Ředitelé škol volí takový model školního poradenského pracoviště, který odpovídá personálnímu obsazení školy a umožní optimální spolupráci pedagogických pracovníků při realizaci školní strategie pedagogicko-psychologického poradenství. Pravidla pro poskytování poradenských služeb ve škole jsou obvykle ukotvena ve školním řádu, který vymezuje podmínky, za jakých jsou poskytovány školní poradenské služby včetně služeb školního psychologa anebo školního speciálního pedagoga. (Miovský 2010, s. 81)

Vybudování školního poradenského pracoviště je pro školu za současných podmínek finančně nákladné a ne všechny školy jsou schopny si plnohodnotné školní poradenské pracoviště vytvořit. Existuje tak vedle sebe nespočet modelů poskytování poradenských služeb na školách, které jsou odrazem finančních možností škol. Nejčastěji zajišťují činnost školního poradenského pracoviště výchovný poradce a školní metodik prevence (kteří jsou povinnou součástí pedagogického sboru na všech plnohodnotných školách a na většině neúplných škol).

Ředitel školy: Ze své pozice vytváří podmínky, díky kterým škola může efektivně předcházet vzniku rizikového chování a zmírňovat jeho dopady, pokud se objeví. Dokumentem zastřešujícím oblast školní primární prevence je školní preventivní program (viz níže), který tvoří nedílnou součást školního vzdělávacího programu. Další preventivní opatření ředitel školy zapracovává do školního řádu a do vnitřního řádu školy (MŠMT 2010, s. 7). Ředitel školy povinně umožňuje realizaci preventivních programů na půdě školy.

Výchovný poradce: Disponuje vysokoškolským vzděláním pedagogického směru s minimálně tříletou praxí ve školství a absolvovaným specializovaným kvalifikačním studiem. Výchovný poradce se zpravidla věnuje kariéernímu poradenství (pro žáky a jejich rodiče), metodickému vedení (učitelů školy), diagnostickým a koordinačním činnostem

(u žáků vyžadujících zvláštní pozornost při jejich vzdělávání) a zprostředkovává školské poradenské služby (u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami). V rámci své činnosti ale může mít ředitelem školy stanovené další činnosti, které mohou souviset i s oblastí primární prevence rizikového chování. (zákon č. 563/2004 Sb., vyhláška č. 72/2005 Sb.)

Školní psycholog: Odborně pomáhá při zápisu do 1. třídy, při specifických poruchách učení, při výukových a výchovných problémech žáků, zjišťuje klima ve třídách pomocí screeningu, anket a dotazníkových šetření. Poskytuje žákům, jejich rodičům a učitelům konzultace a krizovou intervenci, podílí se na prevenci školního neúspěchu žáků a na kariérovém poradenství, realizuje skupinovou a komunitní práci se žáky, koordinuje prevenci a preventivní programy ve třídách. Dále poskytuje metodickou pomoc třídním učitelům, vede pracovní a metodické semináře pro učitele, koordinuje školní poradenské služby se školskými poradenskými zařízeními, poskytuje podporu při tvorbě školního vzdělávacího programu a připravuje besedy a osvětovou činnost pro zákonné zástupce žáků. (vyhláška č. 72/2005 Sb.; MŠMT 2005, s. 9)

Školní metodik prevence: Než došlo v roce 1996 k zavedení funkce školního metodika prevence na školách, zůstávala povinnost preventivního působení na výchovných poradcích, aniž by byla tato činnost nějak systematicky podporovaná a rozvíjená. Vzhledem k nárůstu a rozrůzněnosti činností, které byly postupně na výchovné poradce kladeny, došlo k vydělení některých činností z jejich pravomocí a nově byla ustavena funkce školního metodika prevence. (MŠMT 2005)

Školní metodik prevence vykonává činnosti koordinační a metodické, přičemž stěžejní činností je tvorba, realizace a hodnocení preventivních programů a preventivních aktivit školy. Dále metodicky vede učitele a navrhuje jejich další vzdělávání v oblasti prevence rizikového chování, vyhledávání rizikových projevů chování a začleňování žáků s rizikovým chováním do třídního (resp. školního) kolektivu. (vyhláška č. 72/2005 Sb.)

Školní metodik prevence spolupracuje s učiteli, rodiči a dalšími osobami působícími na poli prevence rizikového chování (např. z pedagogicko-psychologických poraden, středisek výchovné péče, zdravotnických zařízení, policie, orgánů sociální péče, nestátního neziskového sektoru). V případě výskytu rizikového chování a v rozsahu svých kompetencí plánuje vhodné intervence a oslovuje odpovídající odborná pracoviště. (vyhláška č. 72/2005 Sb.)

Nutným předpokladem pro výkon funkce školního metodika prevence je absolvování kvalifikačního studia² k výkonu specializované činnosti v oblasti prevence sociálně-patologických jevů v rozsahu nejméně 250 hodin, za což mu náleží příplatek ve výši 1 000 až 2 000 korun měsíčně za výkon specializované činnosti. Nedoporučuje se proto, vzhledem k náročnosti a odbornosti, aby se pozice školního metodika prevence slučovala s pozicí výchovného poradce (i proto došlo k rozdělení těchto pozic). (zákon č. 563/2004 Sb.) Ředitel školy by měl školnímu metodikovi také zkrátit pracovní úvazek přímé pedagogické činnosti ve prospěch metodické preventivní činnosti.

Miovský et al. (2010, s. 103) považuje za nejdůležitější u vedení školy podporu funkce školního metodika prevence vůči ostatním pedagogům školy, jeho kompetencí, činností, spolupráce jednotlivých členů školního poradenského pracoviště. Dále je třeba zveřejnit jeho konzultační hodiny i místo pro poradenskou činnost pedagogům, žákům a rodičům.

Školní metodik musí aktivně pracovat s výskytem rizikového chování a plně při tom využívat existujícího poradenského pracoviště v celé jeho šíři tak, aby prevence a příp. intervence při výskytu rizikového chování byly efektivní. Pozice školního metodika na škole je tedy klíčová při tvorbě, realizaci a hodnocení preventivních aktivit školy.

Z toho důvodu by měl mít školní metodik prevence ve svém archivu aktuální verze všech dokumentů, jež vycházejí z platné školské legislativy, a které tvoří základní rámec pro realizaci preventivních aktivit na škole (úplné znění obecně platných dokumentů je dostupné na webových stránkách MŠMT):

- platné školské dokumenty pro oblast primární prevence (zákony, vyhlášky, metodická doporučení, metodické pokyny),
- koncepce primární prevence (na úrovni celonárodní, krajské, obecní),
- vnitřní řád školy,
- školní řád,
- školní vzdělávací program,
- školní preventivní strategie,
- minimální preventivní program (včetně školního programu proti šikanování),

² Studium se ukončuje obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí, po jejímž úspěšném složení získá absolvent osvědčení. (Miovský, a kol. 2010, s. 84)

- krizový plán pro postup školy při výskytu rizikových forem chování žáků,
- standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek.

O podporu a metodickou pomoc se školní metodik prevence může obrátit na metodika prevence místně příslušné pedagogicko-psychologické poradny. (Skácelová in Miovský, et al. 2010, s. 102)

Školní preventivní strategie je součástí školního vzdělávacího programu proto, „aby se stala přirozenou součástí školních osnov a vyučovaných předmětů a aby se dotýkala žáků ve všech oblastech jejich osobního i školního života“ (MŠMT 2010, s. 8), čímž je možné zohlednit specifika té které školy v oblasti prevence. Hovoříme o dlouhodobém preventivním směřování školy v délce zpravidla několika let. Školní preventivní strategie má za cíl předcházet rizikovému chování nebo snižovat rizika vedoucí k jeho vzniku. Škola je díky stanovené preventivní strategii schopna si definovat jednotlivé cíle v oblasti primární prevence rizikového chování a následně definovat vlastní záměr v minimálním preventivním programu. (Mioviský 2010, s. 101)

Konkrétní způsoby naplňování záměrů školní preventivní strategie jsou realizovány pomocí **minimálního preventivního programu**, který je dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. Jeho součástí jsou také specifické intervence pomáhající žákům osvojit si takové znalosti, dovednosti a způsobilosti (kompetence), které efektivně snižují riziko výskytu případně rozvoje konkrétních forem rizikového chování. (Mioviský, et al. 2012)

Minimální preventivní program (Mioviský, a kol. 2012) je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce se žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků. Obecně by měl mít minimálně tyto části:

- 1) soubor pravidel pro zvýšení bezpečnosti dětí ve škole a na školních akcích,
- 2) programy pro rozvoj dovedností pro život skládající se z programů zaměřených na rozvoj sociálních dovedností a dovedností sebeovlivnění,
- 3) programy specificky zacílené na jednotlivé formy rizikového chování.

Minimální preventivní program je zpracován na období jednoho školního roku a zodpovídá za něj školní metodik prevence v součinnosti s vedením školy i pedagogickým sborem. Současně podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemné vyhodnocení účinnosti jeho realizace za daný školní rok je využito k tvorbě plánu prevence pro následující školní rok. Hodnocení se pak stává součástí výroční zprávy o činnosti školy. (Miovský, a kol. 2012)

Minimální preventivní program definuje krátkodobé cíle, a jelikož vychází z omezených časových, personálních a finančních poměrů školy, musí být plánován se zaměřením na nejvyšší efektivitu při jeho realizaci. Jeho obsah se přizpůsobuje kulturním a sociálním okolnostem, specifickému prostředí, místní populaci i dalším odlišnostem školy. Minimální preventivní program pomáhá oddalovat a snižovat výskyt rizikového chování, zvyšuje schopnost žáků činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí, podporuje zdravý životní styl, usiluje o předávání vyvážených informací a dovedností a pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin (minoritám, cizincům, žákům zdravotně či sociálně znevýhodněným). (MŠMT 2010, s. 8)

Hierarchie úkolů a rolí spolupracujících stran na minimálním preventivním programu je tato (MŠMT 2010):

- ředitel školy má odpovědnost za podporu, vytváření a realizaci minimálního preventivního programu,
- školní metodik prevence koordinuje přípravy a realizaci minimálního preventivního programu,
- pedagogičtí pracovníci, tedy jednotliví učitelé, začleňují preventivní témata do výuky svých předmětů, toto začlenění je v souladu se školním vzdělávacím programem,
- třídní učitelé monitorují rizikové chování ve své třídě a podílí se na realizaci preventivních programů a jejich evaluaci,
- žáci aktivně participují na realizaci minimálního preventivního programu,
- škola spolupracuje s organizacemi, které poskytují preventivní programy.

Specificky ve vztahu k prevenci a řešení šikany pak školy vypracovávají ještě **školní program proti šikanování**, který tvoří součást minimálního preventivního programu. Skládá se ze 13 hlavních částí, kterými jsou:

- zmapování situace – analýza a evaluace,
- motivování pedagogů pro změnu,
- společné vzdělávání a supervize všech pedagogů,
- vytvoření užšího realizačního týmu (školní poradenské pracoviště),
- společný postup při řešení šikanování,
- primární prevence v třídnických hodinách,
- primární prevence ve výuce,
- primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování,
- ochranný režim (ošetřený školním řádem a účinným dohledem učitelů),
- spolupráce s rodiči (obeznámení rodičů s nekompromisním bojem školy proti šikaně),
- školní poradenské služby,
- spolupráce se specializovanými zařízeními,
- vztahy se školami v okolí.

Ve vztahu k prevenci a řešení šikany má škola nejméně jednoho odborníka na šikanu, zpravidla jde o školního metodika prevence, který dokáže kvalifikovaně odhadnout stadium i formu šikany a rozhodnout, zda řešení zvládne škola sama, nebo si povolá odborníky, kterými jsou v případě pokročilé a komplikované šikany například pracovníci pedagogicko-psychologické poradny nebo střediska výchovné péče, či dalších organizací nebo institucí.

Pro plánování preventivních aktivit se škole nabízejí zdroje vnitřní a vnější. Mezi vnitřní zdroje řadíme (Skácelová in Miovský, et al. 2010, s. 105-106):

- popis specifík a charakteristik školy,
- popis rizikových míst ve škole s možností výskytu nebezpečných či rizikových situací,
- znalost situace v jednotlivých třídách ve vztahu k rizikovým formám chování žáků,

- školní metodik prevence a další členové školního poradenského pracoviště,
- schránka důvěry, školní časopis a další způsoby zpětné vazby od žáků.

Vnější zdroje jsou (Skácelová in Miovský, et al. 2010, s. 105-106):

- odborná a metodická literatura, odborné časopisy, odborné webové stránky,
- metodická pomoc metodika prevence v pedagogicko-psychologické poradně, krajského školského koordinátora prevence, preventistů z jiných organizací,
- síť organizací a odborných zařízení, na které se škola obrací v indikovaných případech,
- vzdělávací programy pro školní metodiky prevence a ostatní pedagogy,
- volnočasové aktivity a zařízení v regionu.

Mezi příjmy škol (§ 133 zákona č. 561/2004 Sb.), ze kterých lze hradit i jejich preventivní aktivity, patří:

- a) finanční prostředky ze státního rozpočtu,
- b) finanční prostředky z rozpočtů územních samosprávných celků (krajů, obcí),
- c) příjmy z hlavní a doplňkové činnosti,
- d) finanční prostředky přijaté od zřizovatele,
- e) úplata za vzdělávání a školské služby,
- f) dotace na úhradu výdajů, které jsou nebo mají být kryty z rozpočtu Evropské unie,
- g) dotace na úhradu výdajů podle mezinárodních smluv,
- h) dary a dědictví.

Finanční prostředky určené na financování škol pocházejí především ze schváleného státního rozpočtu na daný rok. Schválený rozpočet má podobu zákona, kdy financování škol pro rok 2015 je popsáno v kapitole 333 zákona č. 345/2014 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2015.

MŠMT rozděluje takto alokované peníze ze státního rozpočtu stanovením tzv. republikových normativů. Jde o průměrný příspěvek státu na úhradu výdajů vzdělávání

a školských služeb na jednoho žáka. Finanční prostředky jsou podle těchto normativů přerozděleny příslušným krajům. Krajské úřady pak finance rozdělí podle vlastních krajských normativů jednotlivým školám. (zákon č. 561/2004 Sb.)

Dalším významným zdrojem financí pro školy jsou příspěvky od obcí na hospodářský provoz školních budov, které jsou jim poskytovány jako účelová neinvestiční dotace ze státního rozpočtu, kterou poskytují ze svých zdrojů. (zákon č. 561/2004 Sb.)

K realizaci preventivních opatření a programů uskutečňovaných v souladu s koncepčními dokumenty školy, může škola navíc využít dotačního titulu v rámci „Programů na podporu aktivit v oblasti prevence rizikového chování u dětí a mládeže v působnosti rezortu MŠMT na daný rok“ (příslušné informace o dotačním řízení a jeho podmínkách v daném regionu poskytuje MŠMT a příslušný krajský úřad). (MŠMT 2010, s. 9)

3 Role externích poskytovatelů programů školské prevence

Každá škola má k dispozici školního metodika prevence a díky monitoringu výskytu rizikového chování a mapování vnitřních a vnějších zdrojů školy sestavuje plán preventivních aktivit (minimální preventivní program) na konkrétní školní rok v souladu s dlouhodobými cíli stanovenými strategickými a koncepčními dokumenty školy. Součástí minimálního preventivního programu by měla být i participace externích poskytovatelů primární prevence.

Miovský (in Pavlas Martanová, et al. 2012, s. 9-11) uvádí, že od roku 2005 má realizace primární prevence rizikového chování na školách externím poskytovatelem svá jasná specifika, které jsou rozpracována do závazné podoby pro externí poskytovatele. Jedná se o **Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování** (dále jen standardy). V případě splnění těchto standardů obdrží žádající organizace certifikaci na dobu pěti let, která ji opravňuje realizovat efektivní primární prevenci na školách. Platná certifikace je současně podmínkou při žádání o finanční podporu z dotačních programů MŠMT.

Standardy vyžadují dodržení předepsané úrovně a kvality poskytovaných preventivních služeb školám. Pro účely naplnění dílčích aktivit jsou požadavky standardů rozděleny do několika oblastí. Každý z programů tak musí mít jasně definovanou cílovou skupinu prostřednictvím znaků jako je věk, pohlaví, vzdělání, příslušnost k určité sociální skupině, projevy současného rizikového chování. Realizátor programu musí stanovit kapacitu programu (minimální a maximální počet žáků) a rozpracovat několik dalších obecných i speciálních požadavků (Pavlas Martanová, et al. 2012, s. 23):

- a) program musí respektovat specifické problémy a potřeby cílové skupiny a jeho součástí musí být i způsob, jakým tyto informace poskytovatel získává,
- b) program musí být dostupný a respektovat základní práva účastníků,
- c) program má zajištěné organizační, personální a ekonomické požadavky,
- d) musí být stanoveno, co je potřeba materiálně a technicky pro realizaci zabezpečit pro dosažení co nejvyšší efektivity programu,
- e) program musí být součástí širšího systému preventivního působení (přímá návaznost např. na minimální preventivní program školy apod.) a součástí realizace je i zhodnocení jeho kvality, případně efektivity.

Certifikace odborné způsobilosti externího poskytovatele programů školské primární prevence je posouzení a formální uznání, že program odpovídá stanoveným kritériím kvality a komplexnosti. Jedná se o proces posouzení nabízené služby podle kritérií stanovených standardem s následným udělením či neudělením certifikátu. (Pavlas Martanová, et al. 2012, s. 197)

Standarty jsou pro externí poskytovatele programů školské primární prevence závazné a při jejich nedodržení je poskytovateli odebrána certifikace, opravňující ho školám poskytovat primárně preventivní programy.

Pavlas Martanová ve standardech (2012, s. 57) požaduje, aby externí poskytovatel programů školské primární prevence měl ve svých vnitřních předpisech stanoven způsob výběru pracovníků, který bude v praxi i skutečně uplatňován. Je tedy třeba mít stanovenou strukturu a počet pracovních míst, pracovní profily dle typu poskytovaného preventivního programu a osobní a morální předpoklady. Proces přijímání pracovníků musí být v souladu s příslušnými platnými právními předpisy a ve shodě s potřebami klientů a zájemců o preventivní programy.

Souběžně se standardem byl zpracován a do praxe zaveden **Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství** (dále jen čtyřúrovňový model).

Autoři čtyřúrovňového modelu vycházejí z potřeby koordinovaného systému vzdělávání pracovníků v primární prevenci rizikového chování, a to nejen u pedagogických a výchovných pracovníků, ale také u všech dalších, kteří v rámci preventivních aktivit vstupují do škol (např. speciální pedagogové, psychologové, adiktologové, sociální pracovníci, policisté, zdravotničtí pracovníci, dobrovolní pracovníci). Různí pracovníci disponují odlišnými odbornými kompetencemi, které je však potřeba neustále doplňovat a kultivovat, zejména z pohledu problematiky školské prevence a psychosociálního vývoje dítěte. Cílem čtyřúrovňového modelu tedy je, aby se odborným pracovníkům dostalo odpovídajícího vzdělání v oblasti primární prevence rizikového chování. Čtyřúrovňový model byl vypracován s požadavkem, aby se mohly preventivní programy s ověřenou efektivitou rozšířit mezi nejvyšší možný počet žáků prostřednictvím erudovaných odborníků. Navrhovaný čtyřúrovňový model vychází ze školské linie primární prevence, kdy koordinační role zůstává MŠMT. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 7)

Jednotlivé kvalifikační úrovně jsou uspořádány podle náročnosti realizovaných činností a odpovídají typickým pozicím preventivního pracovníka ve školství. Každá úroveň

je vymezena jasnými požadavky na cílové znalosti, dovednosti a kompetence, včetně stanoveného počtu hodin absolvovaného vzdělávání.

Základní úroveň (primárně preventivní minimum): Absolvování základní úrovně tzv. „preventivního minima“ je dle čtyřúrovňového modelu nutnou podmínkou pro všechny jedince, kteří chtějí na školách realizovat jakékoliv primárně preventivní aktivity. Příklady typických pozic pro základní úroveň jsou (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 16-17):

- pedagog realizující preventivní činnosti zakomponované díky školnímu vzdělávacímu programu a minimálnímu preventivnímu programu do jeho předmětů (například edukace o etnických menšinách v rámci standardní výuky zeměpisu atp.),
- třídní učitel realizující při třídnických hodinách „komunitní kruh“ či jiné obdobné preventivní metody práce s kolektivem či klimatem třídy,
- odborník z řad složek záchranného systému, který ve škole vede preventivní osvětovou přednášku či na svém pracovišti realizuje primárně preventivní program se třídním kolektivem,
- dobrovolný pracovník realizující preventivní program na škole pod dohledem kmenového preventivního pracovníka z externí organizace.

Kvalifikační a hodnoticí standard pro základní úroveň je následující (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 16-17):

- a) pracovník musí mít dokončené středoškolské vzdělání s maturitou,
- b) pracovník musí mít absolvován základní kurz primární prevence v rozsahu 40 hodin s minimálním podílem 8 hodin sebezkušenosti,
- c) pracovník musí mít alespoň započaté další studium (VOŠ, VŠ, jiná specializační studia), které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi (např. pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, zdravotnictví, sociální práce).

Tyto požadavky nejsou samoúčelné, jde především o snížení rizika poškození či negativního vlivu na děti a mládež při neodborném provádění primární prevence. Na úrovni preventivního minima již však nelze provádět například programy selektivní a indikované prevence nebo programy všeobecné prevence vyžadující vyšší kompetence

pro práci s kolektivem či jednotlivcem. Pracovník na úrovni preventivního minima musí mít na pracovišti, kde působí, možnost odborného vedení pracovníkem na minimálně třetí úrovni, se kterým svou preventivní činnost pravidelně konzultuje. Do budoucna se též předpokládá, že první i druhá kvalifikační úroveň by u pedagogů měla být standardně získávána již během bakalářského či magisterského studia na pedagogických fakultách. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 8)

Středně pokročilá úroveň (středně pokročilý preventivní pracovník): Náplní středně pokročilé úrovně je přímá systematická preventivní práce při realizaci komplexní všeobecné primární prevence či selektivní prevence, kam patří například nácvik a osvojování životních dovedností, jako je kritické myšlení, řešení problémů, efektivní komunikace. Dále sem patří práce se zpětnými vazbami, specifické znalosti o všech typech rizikového chování a zvládání krizových situací i schopnost zvládnutí nepříjemných stavů, které se mohou objevit při práci s kolektivem nebo jednotlivci. Pracovník této úrovně již musí umět zvládat identifikaci agresivních nebo ohrožených jedinců a jejich předání do návazné odborné péče. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 18-19)

Příklady typických pozic pro středně pokročilou úroveň jsou (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 18-19):

- pedagog realizující interaktivní program všeobecné primární prevence založený na rozvíjení životních dovedností,
- externí lektor realizující dlouhodobý a komplexní program všeobecné primární prevence,
- pracovník ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy či ve středisku výchovné péče realizující specificky zaměřený program selektivní primární prevence,
- pracovník nízkoprahového zařízení pro děti a mládež realizující program selektivní primární prevence se specifickým zaměřením na zneužívání drog a jiné závislosti.

Kvalifikační a hodnoticí standard středně pokročilé úrovně je následující (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 18-19):

- a) pracovník musí mít dokončené vysokoškolské bakalářské studium, které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi (např. pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, zdravotnictví, sociální práce),

- b) pracovník musí splňovat všechny nároky první úrovně,
- c) pracovník musí mít absolvován středně pokročilý kurz primární prevence v rozsahu 40 hodin s minimálním podílem 16 hodin sebezkušenosti.³

Pracovník na středně pokročilé úrovni musí mít na pracovišti, kde působí, možnost odborného vedení pracovníkem na minimálně třetí úrovni, se kterým svou preventivní činnost pravidelně konzultuje. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 18-19)

Pokročilá úroveň (pokročilý preventivní pracovník): Pracovník na pokročilé úrovni může vykonávat práci ve dvou liniích. První linie je rozdělena na činnost metodickou (vede ostatní spolupracovníky organizace, komunikuje s dalšími aktéry primární prevence), koordinační (tvorba preventivních programů) a informační (monitoruje výskyt rizikového chování v daném zařízení). Ve druhé linii jde o přímou preventivní práci s cílovými skupinami. Pracovník pokročilé úrovně je schopen pracovat se všemi typy primární prevence – všeobecnou, selektivní i indikovanou. Jako proškolený a supervidovaný odborník je kompetentní provádět i krizovou intervenci. Odborně vede pracovníky na základní a středně pokročilé úrovni a sám spolupracuje s expertním pracovníkem, který je o úroveň výš. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 20-21)

Příklady typických pozic pro pokročilou úroveň jsou (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 20-21):

- školní speciální pedagog či školní psycholog realizující program indikované primární prevence založený na screeningu rizikových osobnostních faktorů,
- pedagog či etoped v roli školního metodika prevence,
- etoped ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy či ve středisku výchovné péče zodpovědný za realizaci primární prevence,

Kvalifikační a hodnoticí standard je následující (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 20-21):

³ Např. kurz „80 Středně pokročilý pracovník v primární prevenci“, realizovaný občanským sdružením Do světa: <http://www.dosveta.org/vzdelavani/80>

- a) pracovník musí mít dokončené vysokoškolské magisterské studium, které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi (např. pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, zdravotnictví, sociální práce),
- b) pracovník musí splňovat všechny nároky první a druhé úrovně,
- c) pracovník musí mít absolvován pokročilý kurz primární prevence v rozsahu 120 hodin s minimálním podílem 40 hodin sebezkušenosti,
- d) požadovány jsou minimálně 2 roky praxe v primárně preventivních aktivitách prováděných na první a druhé úrovni.

Expertní úroveň (expert primární prevence): Expertní pracovník vykonává zejména činnost koordinační, metodickou, poradenskou, vzdělávací a supervizní⁴. Koordinuje systém primární prevence a spolupráci důležitých účastníků na úrovni obcí, regionů nebo krajů. (Charvát, Jurystová, Miovský 2012, s. 22) Pro účely bakalářské práce se touto úrovní nebudeme blíže zabývat.

⁴ Pro řádný výkon supervizní práce je zapotřebí výcvik v supervizi. Supervizi zde uvádíme jako možnost, bez výcviku může expert primární prevence vést pouze setkání intervizní.

4 Střediska volného času v primární prevenci rizikového chování dětí a mládeže

Střediska volného času jsou řazena společně se školními družinami a školními kluby mezi školská zařízení pro zájmové vzdělávání. Střediska volného času dělíme na dva typy (vyhláška č. 74/2005 Sb.):

- domy dětí a mládeže (DDM),
- stanice zájmových činností (zaměřují se na jednu oblast zájmového vzdělávání).

Střediska volného času se vyznačují výchovnými a vzdělávacími cíli, určitým stupněm institucionalizace a profesionalizace, organizační strukturou, prostorovou a materiální vybaveností. Střediska volného času jsou taktéž zařízeními s posláním motivovat, podporovat a vést děti a mládež k osobnostnímu rozvoji, k osvojování klíčových a odborných kompetencí, zvláště formou smysluplného využívání volného času, nabídkou zájmových činností v bezpečném prostředí a pod odborným vedením pedagogických pracovníků.

Pojem zájmové vzdělávání popisuje školský zákon v § 111 jako naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti. Poskytované zájmové vzdělávání má být smysluplné a současně také působit jako prevence nežádoucích jevů ve společnosti. Zájmové vzdělávání lze uskutečňovat zejména těmito formami (vyhláška č. 74/2005 Sb.):

- příležitostnou výchovnou, vzdělávací, zájmovou a tematickou rekreační činností nespojenou s pobytem mimo místo výkonu činnosti školského zařízení pro zájmové vzdělávání,
- pravidelnou výchovnou, vzdělávací a zájmovou činností,
- táborem a další činností spojenou s pobytem mimo místo výkonu činnosti školského zařízení pro zájmové vzdělávání,
- osvětovou činností včetně shromažďování a poskytování informací pro žáky, popřípadě i další osoby a vedení k prevenci sociálně patologických jevů,
- individuální práci, zejména vytvářením podmínek pro rozvoj nadání žáků,
- využitím otevřené nabídky spontánních činností.

Středisko volného času je příspěvkovou organizací, která využívá vícezdrojového financování. Systém financování se ale liší od normativního systému škol. Středisko volného času si musí z většiny na sebe i na svou činnost finanční prostředky zajistit samo. K tomu může využít:

- zápisné do zájmových kroužků,
- vstupné z pořádaných akcí, kurzů či dílen,
- pronajímání svých prostor,
- získáváním grantů,
- dary,
- aj.

Zájmové vzdělávání se neřídí rámcovým vzdělávacím programem, jelikož se jedná o specifické vzdělávání s návazností na místní podmínky. Kolektiv pedagogů střediska volného času má možnost přizpůsobovat zájmové vzdělávání potřebám účastníků zájmového vzdělávání, kterými jsou žáci, pedagogičtí pracovníci, zákonní zástupci nezletilých žáků, popřípadě další fyzické osoby. (vyhláška č. 74/2005 Sb.)

Školní vzdělávací program střediska volného času obsahuje cíle vzdělávání, délku, formy, obsah a časový plán vzdělávání, podmínky přijímání uchazečů, průběhu a ukončování vzdělávání, včetně podmínek pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Dále stanovuje popis materiálních, personálních a ekonomických podmínek a podmínek bezpečnosti práce a ochrany zdraví, za nichž se vzdělávání uskutečňuje. Je vydáván ředitelem. (zákon č. 561/2004 Sb.)

Stejně jako škola má i středisko volného času zpracovaný vnitřní řád, ve kterém je popsáno, komu je středisko určeno, vymezení doby, po kterou jsou poskytovány volnočasové služby účastníkům, podmínky účasti, omluvení nepřítomnosti, zákaz kouření a vnášení návykových látek, opatření k prevenci sociálně patologických jevů, podmínky bezpečnosti a podmínky úhrad za poskytované služby.

Přestože by se dalo říct, že veškerá zájmová činnost poskytovaná středisky volného času může být chápána jako prevence rizikového chování, je nutné umět rozlišit, kdy se jedná o prevenci cílenou, tedy reflektovanou (vyžadující patřičnou odbornou kvalifikaci),

a kdy je preventivní působení jedním z mnoha přidružených efektů vykonávaných zájmových činností (realizovaných kýmkoli s pedagogickým vzděláním). (Tyšer 2006)

Základním stavebním kamenem preventivního působení ve střediscích volného času jsou programy nespecifické primární prevence, jež se vážou k důležitému principu prevence rizikového chování, kterým je výchova dětí a mládeže ke zdraví, k osvojení pozitivního sociálního chování a snaha o zachování integrity osobnosti. Nespecifickou primární prevenci, realizovanou především prostřednictvím bohaté sítě nevýkonnostních/rekreačních sportovních a kulturních volnočasových aktivit a programů, je třeba považovat za nosnou část systému školské prevence. Jedním z hlavních úkolů přitom je zvyšovat dostupnost a pestrost těchto programů a činit je atraktivními pro co nejširší spektrum dětí a mládeže. (Pavlas Martanová 2012, s. 15)

V případě nespecifické prevence jsou podporovány žádoucí formy chování obecně (bez důrazu na konkrétní riziko) – jedná se o výchovné přístupy přirozeně formující osobnost jedince, jeho zájmy, postoje, hodnotovou orientaci, mravní povědomí atp. Aktivity také směřují k podpoře efektivního využívání volného času, upevňování zdraví a zdravého životního stylu (včetně zdravých sociálních vztahů). (Mioviský, a kol. 2012, s. 108)

Pokud středisko volného času zaměří svou činnost směrem k prevenci konkrétního rizikového chování (např. šikaně), hovoříme o specifické primární prevenci. Specifická primární prevence představuje aktivity a programy s úzkým zaměřením na jeden či více typů rizikového chování a na rizika s nimi spojená. Specifická primární prevence má tři hlavní charakteristiky (Mioviský, a kol. 2012, s. 167-168):

- jednoznačně vyjádřený vztah k oblasti rizikového chování a souvisejícím tématům,
- je realizována v přesně vymezeném čase a prostředí, což umožňuje evaluaci těchto typů programů,
- je zaměřena na jasně definovanou cílovou skupinu (např. dle věku, potřeb, míry ohrožení aj.) a s ohledem na potřeby cílové skupiny zavádí preventivní intervence.

Zájmové vzdělávání poskytované ve středisku volného času zajišťují pedagogičtí pracovníci, kteří svou odborností garantují kvalitu vzdělávání v oblasti volného času. Kvalifikační požadavky na pracovníky střediska volného času definuje zákon o pedagogických pracovnících (především jde o vychovatele a pedagogy volného času). Pedagogickým pracovníkem je podle § 17 zákona č. 563/2004 Sb. ten, kdo koná přímou výchovnou a vzdělá-

vací činnost přímým působením na vzdělávaného na základně zvláštního právního předpisu a současně musí být zaměstnán školským zařízením. Přímou pedagogickou činnost vykonávají v zařízeních pro zájmová vzdělávání pedagogičtí pracovníci, především pedagogové volného času. Tento paragraf rozlišuje činnosti volnočasového pedagoga na dvě úrovně. V první je pedagog, který vykonává komplexní přímou pedagogickou činnost. Jde převážně o interní zaměstnance pracující na plný či zkrácený úvazek. V druhé je pedagog vykonávající dílčí přímou pedagogickou činnost.

Přímou pedagogickou činnost podle § 2 zákona o pedagogických pracovnících může vykonávat:

- učitel,
- pedagog v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků,
- **vychovatel,**
- speciální pedagog,
- psycholog,
- **pedagog volného času,**
- asistent pedagoga,
- trenér,
- vedoucí pedagogický pracovník.

Předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka popisuje § 3 zákona o pedagogických pracovnících. Těmi jsou plná způsobilost k právním úkonům, odborná kvalifikace pro přímou pedagogickou činnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a prokázání znalosti českého jazyka.

V § 16 a 17 zákona o pedagogických pracovnících se uvádí, že vychovatel a volnočasový pedagog s kompetencí komplexní pedagogické činnosti získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd (včetně studia učitelství pro základní, střední, umělecké, jazykové a náboženské vzdělávání), vysokoškolským vzděláním v nepedagogickém oboru a současně vzděláním v programu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném vysokou školou nebo studiem pedagogiky, vyšším odborným vzděláním v oboru vychovatelství, pedagogika volného času, speciální pedagogika nebo sociální pedagogika, vyšším odborným vzděláním

v nepedagogickém oboru a současně vzděláním v programu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném vysokou školou nebo studiem pedagogiky, středním vzděláním s maturitní zkouškou v oboru vychovatelství nebo pedagogika volného času, středním vzděláním s maturitní zkouškou a současně vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou se zaměřením na pedagogické vědy.

Pro dílčí pedagogickou činnost pak pedagog volného času získává odbornou kvalifikaci minimálně středním vzděláním s výučním listem a současně vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou se zaměřením na pedagogiku nebo studiem pedagogiky. Zákon o pedagogických pracovnících dále uvádí, že pracovníci mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti povinnost dalšího vzdělávání, kterým obnovují, upevňují a doplňují svou kvalifikaci.

Studium pedagogických věd učí znalostem a dovednostem v oblasti pedagogických, speciálně pedagogických nebo psychologických věd, které jsou součástí odborné kvalifikace. V rámci programů celoživotního vzdělávání se uskutečňuje na vysoké škole v délce trvání nejméně 250 vyučovacích hodin. Studium je ukončeno obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí. Absolvent získává osvědčení. (vyhláška č. 317/2005 Sb.)

Studium pedagogiky učí znalostem a dovednostem v oblasti pedagogických věd, které jsou součástí odborné kvalifikace. V rámci programů celoživotního vzdělávání studium pro vychovatele trvá nejméně 80 vyučovacích hodin, pro pedagoga volného času, který vykonává komplexní přímou pedagogickou činnost, trvá nejméně 120 vyučovacích hodin, a pro pedagoga volného času, který vykonává dílčí přímou pedagogickou činnost, trvá nejméně 40 vyučovacích hodin. Studium se ukončuje obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí. Po jejím úspěšném složení získává absolvent osvědčení. Součástí vyhlášky o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků jsou také přílohy č. 4 a 5, které stanovují kariérní stupně vychovatele a pedagoga volného času s popisem činností, odbornou kvalifikací a další nutné předpoklady. (vyhláška č. 317/2005 Sb.)

Střediska volného času mohou nabízet programy primární prevence, které jsou realizovány v místě střediska, kdy podmínky pro jejich účastníky se řídí vnitřním řádem střediska. Realizují-li střediska volného času primárně preventivní programy mimo místo působení (např. ve školách), podřizují se pravidla dané instituci, kde je program realizován (např. školnímu řádu, vnitřním předpisům školy). Konkrétní podmínky preventivní práce mohou být upraveny smlouvou mezi externím poskytovatelem a danou institucí (nejčastěji školou).

5 Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže poskytovaná libereckými středisky volného času

Pro účely bakalářské práce zde popíšu formy a rozsah preventivní činnosti poskytované oběma libereckými SVCČ (DDM Větrník a SVCČ Narnie). Informace jsem čerpal z webových stránek obou středisek,⁵ výročních zpráv a rozhovorů s řediteli (viz příloha), které se uskutečnily v dubnu 2015, kdy znění otázek bylo u obou ředitelů SVCČ stejné.

Dům dětí a mládeže Větrník

DDM Větrník je příspěvkovou organizací zřízenou Libereckým krajem za účelem zajištění výchovně vzdělávací a rekreační činnosti pro děti a mládež, jejich rodiče a další dospělé zájemce formou pravidelné a nepravidelné zájmové činnosti. Ta je realizována celoročně (včetně prázdnin) nejrůznějšími formami práce, např. příležitostnými akcemi, spontánními činnostmi, prázdninovými aktivitami, klubovou činností a parlamentem mladých Liberec, čímž zajišťuje smysluplné trávení volného času.

Organizovanou zájmovou činnost (kroužky) v oborech přírodověda, estetika, technika, sport a v oborech společenských (*nespecifická primární prevence*) doplňuje činnost uskutečňovaná v otevřeném klubu pro děti a mládež (V-klub). V tomto klubu je dopoledne realizována cílená *specifická primární prevence*, zaměřená na konkrétní projevy rizikového chování. Jedná se o výchovně vzdělávací program „Správná třída“, který je určen 5. až 7. ročníku ZŠ a jehož cílem je přispět k prevenci rizikového chování, jakými jsou agrese, šikana, záškoláctví apod.

Odpoledne je V-klub otevřen a vnitřním řádem uzpůsoben cílové skupině 12 až 26 let pro nespecifickou prevenci rizikového chování a to tím, že umožňuje dětem a mládeži, zejména ze sociálně znevýhodněného prostředí trávit volný čas v bezpečném prostoru, kde je jim umožněno setkání s dalšími vrstevníky, zdarma nabídnuty aktivity, kterými mohou volný čas smysluplně vyplnit a díky nim se dozvědět či se naučit něco nového. V případě, že má některé z dětí, které navštěvují V-klub, nějaký problém, může se obrátit na pracovníky V-klubu, kteří si s ním o problému popovídají a případně mu zprostředkují kontakt s odborníky. V-klub kontaktují také rodiče „náctiletých“, kteří se obracejí na pedagogické pracovníky jako na odborníky, kteří mají zkušenosti s problémovými skupinami

⁵ <http://www.ddmliberec.cz/> a <http://www.svc-narnie.cz/new/>

mládeže (žádají o radu, co s mladými, nebo o odkaz na odborné pracoviště). Během roku V-klub pořádá také besedy zaměřené na témata z oblasti rizikového chování. Ředitelka SVČ i pedagogičtí pracovníci V-klubu pravidelně informují výchovné poradce škol v Libereckém kraji o novinkách ve volnočasových aktivitách a o trendech v poskytovaných službách DDM Větrník.

Středisko volného času Narnie

SVČ Narnie je školskou právnickou osobou, zřízenou Jednotou bratrskou Liberec. Středisko funguje při Křesťanské základní a Mateřské škole J. A. Komenského, se kterou je úzce provázáno stejným zřizovatelem a svou činnost vykonává pouze od září do června, tedy mimo hlavní prázdniny. Záměrem střediska je probouzet touhu po poznávání, motivovat k zamyšlení nad životními hodnotami a inspirovat účastníky ke správným postojům, překonávat strach a nejistotu a nalézat tak vlastní hodnotu a jedinečnost. V souladu s tímto posláním středisko u dětí a mládeže rozvíjí schopnosti, dovednosti a pohybové nadání. Dalším důležitým cílem je děti a mládež informovat o možném špatném vlivu jejich okolí, zábavnou formou hledat cestu k rozhovorům o důležitých tématech a společně hledat hranice v jejich životech.

Veškerou svou činnost středisko plánuje i realizuje ve spolupráci se sousedící základní školou, rodiči žáků a klientů z okolí školy. Rodiče současně tvoří významnou základnu dobrovolníků střediska. SVČ Narnie nabízí 23 zájmových klubů pro děti, mládež i dospělé z Liberce a okolí. Zájmové činnosti se zaměřují na oblast výtvarnou, keramickou, hudební, taneční, sportovní, kulinářskou, turistickou a na společenskou výchovu. V přístupu vedoucích je kladen důraz na sociální cíle jako je vzájemná tolerance a pomoc.

Středisko působí preventivně nabídkou smysluplného trávení volného času (*nespecifická primární prevence*). Jak dále vyplynulo z rozhovoru s ředitelem SVČ Narnie, středisko realizuje pro rodiče dětí přednášku na téma chování dětí na internetu (*specifická primární prevence*).

Kvalifikační požadavky na pracovníky SVČ pro realizovanou prevenci

Pro poskytování *nespecifické primární prevence*, tedy prevence ve formě smysluplného trávení volného času ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, je minimálním požadavkem středoškolské vzdělání s maturitou v oboru pedagogika volného času nebo vy-

chovatelství, případně středoškolské vzdělání s maturitou a absolvování kurzu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogiky. Z pohledu čtyřúrovňového modelu ale toto minimum nestačí pro ty pracovníky střediska volného času, kteří chtějí realizovat programy nespecifické primární prevence mimo místo výkonu činnosti střediska. V opačném případě by bylo vyžadováno alespoň započítání dalšího studia (VOŠ, VŠ) v oblasti práce s lidmi a absolvování základního kurzu primární prevence.

V případě poskytování *specifické primární prevence*, kterou můžeme považovat za součást komplexní péče poskytované středisky volného času pedagogy volného času či vychovateli, je z pohledu vyžadované kvalifikace třeba, aby měli absolvované středoškolské vzdělání s maturitou v oboru pedagog volného času nebo vychovatel, případně středoškolské vzdělání s maturitou a absolvování rozšířeného kurzu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogiky. Nezbytnou podmínkou je také další vzdělávání takového pracovníka v příslušné oblasti specifické primární prevence. Čtyřúrovňový model v požadavcích na odbornou kvalifikaci je mnohem přísnější, neboť vyžaduje, aby pracovník SVČ poskytující specifickou primární prevenci měl dokončené vysokoškolské bakalářské studium, které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi a měl absolvovaný základní a středně pokročilý kurz primární prevence. Další podmínkou pro středisko volného času je také garantování činnosti takového preventivního pracovníka, kdy požadavky na kvalifikaci garanta jsou opět mnohem vyšší.

Ředitelka DDM Větrník je bývalou školní metodičkou prevence a ředitel SVČ Narie byl dlouholetým lektorem primární prevence na základních a středních školách. Oba ředitelé SVČ znají rozdíl mezi prevencí nespecifickou a specifickou a uvědomují si, že v případě poskytování specifické primární prevence je třeba zajistit odbornou kvalifikaci pro efektivní a bezpečnou specifickou primární prevenci, což lze dokladovat i omezenou nabídkou poskytované specifické primární prevence oběma středisky, která se výhradně uskutečňuje v místě vykonávání činnosti středisek.

6 Návrh podoby preventivního týmu pro střediska volného času poskytující programy školské primární prevence

Koordinace primární prevence externího poskytovatele

Jako pracovník Majáku o.p.s. zde popíšete praxi této organizace jakožto externího poskytovatele školské primární prevence. V souladu se standardy Maják o.p.s. splňuje odbornou kvalifikaci pokročilé úrovně čtyřúrovňového modelu. Platná certifikace školám zaručuje ověřenou efektivitu preventivních programů, včetně související odborné činnosti (návaznost primární prevence na minimální preventivní program škol, identifikaci agresivních nebo ohrožených jedinců včetně doporučení návazné odborné péče a vedení potřebné dokumentace).

Pod vedením pokročilého preventivního pracovníka jsou v Majáku o.p.s. odborně vedeni všichni lektoři nižších úrovní, kteří na školách realizují programy primární prevence. Každý pracovník Majáku o.p.s. má sestaven individuální plán vzdělávání (viz požadavky jednotlivých stupňů čtyřúrovňového modelu) a zajištěnou pravidelnou supervizi. Důležitou součástí každé organizace jsou organizační řád (obsahuje údaje o organizaci, předmětu činnosti, poslání a cílech), personální řád (obsahuje informace týkající se zaměstnanců, jejich vzdělání, povinností a práv) a operační manuál (obsahuje popis přímé práce s klienty, personální zajištění služeb, pracovní dobu, vedení související dokumentace atp.).

Lektor primární prevence musí splňovat specifické osobnostní předpoklady, které mu napomáhají pracovat s cílovou skupinou dětí a mládeže a dodržovat zásady spojené s posláním organizace. Dále musí dbát na ochranu práv žáků, pedagogů i školy. Řídí se etickým kodexem platným pro vykonávané činnosti, který ctí jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnicitu, věk, pohlaví, sexuální orientaci a náboženské či politické přesvědčení. Kvalifikačně musí lektor mít minimálně ukončené střední vzdělání zakončené maturitou, přičemž výhodou, ale ne podmínkou, je pedagogické vzdělání. Dále se přihlíží k profesní minulosti uchazeče a hloubce, případně šířce, absolvované praxe. Lektor primární prevence současně musí jít osobním příkladem a zastávat odmítavý postoj k rizikovému chování. Každý lektor pak prochází dalším vzděláváním, které mu umožňuje vykonávat konkrétní preventivní aktivity.

Pracovní náplň lektora primární prevence v Maják o.p.s. je následující:

- tvorba programů primární prevence určených školám, v souladu se standardy,
- realizace programů primární prevence na ZŠ, SŠ a v dalších zařízeních,

- vzdělávání se v oblasti primární prevence rizikového chování,
- účast na poradách týmu, metodickém vedení, intervizích, supervizích,
- spolupráce se státní správou, samosprávou, dalšími organizacemi,
- vedení související dokumentace (zprávy o realizaci programu, zpracování zpětných vazeb od škol),
- poskytování informací o službách ze sítě návazné péče,
- poskytování individuálního poradenství klientům (žákům, pedagogům, rodičům),
- komunikace s vedením školy, školním metodikem prevence, třídním učitelem i dalšími pracovníky spolupracujících škol.

Pokud se středisko volného času rozhodne poskytovat specifickou primární prevenci, musí si vytvořit fungující preventivní tým. Na výběr má jednu ze dvou cest:

- vycházet z vlastních personálních zdrojů,
- přizvat si odborníky z externí certifikované organizace.

V případě, že se SVČ rozhodne realizovat programy specifické primární prevence mimo místo výkonu své činnosti, bude si muset zodpovědět otázku, zda efektivní prevenci mohou vykonávat jeho pedagogové volného času (resp. vychovatelé), kteří mají středoškolské vzdělání s maturitou a dvousemestrální kurz pedagogiky, je-li po realizátorech prevence na školách vyžadováno ukončené bakalářské studium (které je svým obsahem zaměřeno na práci s lidmi) a absolvovaný základní a středně pokročilý preventivní kurz, a po koordinátorech prevence na školách (školních metodících prevence) je vyžadováno ukončené magisterské studium (oboru zaměřeného na práci s lidmi), dva roky praxe v provádění preventivních aktivit a absolvovaný základní, středně pokročilý a pokročilý preventivní kurz (resp. specializační studium pro školní metodiky prevence). Níže představím návrhy možných modelů preventivních týmů ve střediscích volného času.

Kvalifikace a kompetence jednotlivých pracovníků preventivního týmu SVČ

Odborně nejvýš je podle čtyřúrovňového modelu preventivní pracovník na expertní úrovni. Ten vykonává zejména činnosti koordinační, metodické, poradenské, vzdělávací a super-

vizní.⁶ Koordinuje systém primární prevence a spolupráci klíčových aktérů v rámci větších celků, jako jsou obce, regiony či kraje. Metodicky vede ostatní preventivní pracovníky v mezích jeho působnosti. Monitoruje výskyt rizikového chování na daném území, je schopen evaluovat probíhající programy, spoluvytváří a inovuje metodiky nových preventivních programů, podílí se na jejich implementaci atp. Organizuje systém vzdělávání preventivních pracovníků, kde působí jako lektor anebo garant. Svolává a vede intervizní skupiny preventivních pracovníků. Je schopen provádět krizovou intervenci či jiné obtížnější intervenční zásahy, které si školy nedokážou vyřešit samy. Působí jako autorizovaná osoba při kvalifikačních zkouškách pracovníků v primární prevenci. Publikuje odborná sdělení na odborných akcích a věnuje se rozvoji primární prevence rizikového chování. (Pavlas Martanová 2012, s. 112)

Protože i samotné školy nedisponují preventivním pracovníkem expertní úrovně, kterým by pro ně měl být oblastní metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně nebo koordinátor školské prevence v rámci kraje, není nutné, aby SVČ takto odborně připraveného pracovníka musely zaměstnávat pro to, aby mohly školskou specifickou prevenci provádět. Je samozřejmě důležité, aby preventivní tým byl v kontaktu s lidmi, kteří školskou prevenci v rámci kraje, případně i na republikové úrovni, koordinují, aby byl schopen reagovat na měnící se požadavky systému prevence v místě, kde SVČ preventivní programy nabízí.

Aby SVČ mohlo zvažovat možnost poskytování programů specifické primární prevence, musí vycházet z požadavku odborného garantování kvality poskytované prevence. Ve škole je odborným garantem školní metodik prevence, který má vystudované učitelství v pětiletém magisterském studiu a absolvované specializační studium pro školní metodiky prevence. U externího poskytovatele je požadováno, aby odborným **garantem preventivních programů** byla osoba s vysokoškolským vzděláním (nejlépe v oborech pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, adiktologie, sociální pedagogika, psychiatrie apod.), která má minimálně 5 let praxe a zkušeností s realizací specifických preventivních programů zaměřených na prevenci rizikového chování a je s poskytovatelem v pracovně právním vztahu. Garant zodpovídá za kvalitu nabízených programů a odbornou úroveň osob, které je realizují. Garant má přehled a kontrolu nad způsobem realizace preventivních programů a jejich zajištěním (organizačním, technickým, ekonomickým atd.). O provádění průběžné kontroly vede dokumentaci (např. zápisy z porad atd.). Vyjádření odborného garanta slouží

⁶ Pro řádný výkon supervizní práce je třeba mít absolvovaný speciální výcvik v supervizi.

také jako podklad pro rozhodování poskytovatelů finančních prostředků v grantovém nebo dotačním řízení. (Pavlas Martanová 2012, s. 28-29)

Důležitou pozicí v preventivním týmu je **koordinátor týmu** (pokročilý preventista v rámci čtyřúrovňového modelu). Ten, jak bylo popsáno výše, pracuje ve dvou liniích. V první linii jde o tvorbu preventivních programů, metodické vedení preventivních pracovníků SVČ na nižších úrovních, komunikaci a spolupráci s dalšími aktéry a institucemi v oblasti primární prevence, včetně monitoringu výskytu rizikového chování a vedení související agendy. Ve druhé linii jde o přímou preventivní práci v rámci programů⁷ primární prevence všeobecné, selektivní a indikované.⁸ Jedná se o programy, které využívají i metody blízké terapeutickému působení.⁹ V konkrétních odůvodněných individuálních případech provádí i časnou intervenci. (Pavlas Martanová 2012, s. 110)

Protože je specializační studium pro školní metodiky prevence nabízeno jen pedagogickým pracovníkům škol, pro které má získání daného osvědčení význam (mimo školy uznáno být může, ale také nemusí), jsou pro externí poskytovatele školské prevence stanovena kritéria, která by měla zaručit dostatečnou odbornost koordinátora prevence v SVČ. Jedná se o ukončené vysokoškolské vzdělání v oboru zaměřeném na práci s lidmi, 3 roky praxe v oblasti primární prevence a absolvování v součtu minimálně 200 hodin kurzů s primárně preventivní náplní, z čehož minimálně 64 hodin musí mít sebezkušenostní náplň. (Pavlas Martanová 2012, s. 114)

Tvorba a realizace programů všeobecné a selektivní specifické primární prevence, které má na starosti **lektor preventivních programů**, odpovídá úrovni středně pokročilého preventisty v rámci čtyřúrovňového modelu. Jedná se o systematickou preventivní práci na vyšší úrovni obtížnosti. Řadíme sem například lektorování programů zaměřených na interaktivní předávání životních dovedností atp.¹⁰ Důležitá je práce se zpětnými vazbami, schopnost naladit skupinu na z psychologického hlediska náročnější interakce či specifické znalosti o jednotlivých typech rizikového chování. Lektor je schopen zvládnout krizové situace a ošetřit nepříjemné stavy, které se mohou v rámci jeho preventivní práce

⁷ Je nutné respektovat i požadavek na proškolení koordinátora ve všech nabízených oblastech primární prevence.

⁸ Pokud indikace nespočívá ve specifických, například diagnostických dovednostech, které pak vyžadují ještě další kvalifikační předpoklady, jako například ukončené studium psychologie či speciální pedagogiky.

⁹ To znamená, že se pracuje pomocí metod, které je možné svěřit pouze specializovaným, proškoleným a supervidovaným pracovníkům.

¹⁰ Příkladem může být metodika Unplugged:

<http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/2591/Unplugged-Program-primarni-prevence-pro-zaky-6-trid-zakladnich-skol>

v kolektivu nebo u jednotlivců objevit. Patří sem dovednosti jako práce s agresivitou či identifikace ohrožených jedinců a jejich předání do návazné odborné péče. Lektor preventivních programů může ve středisku působit pouze pod odborným dohledem koordinátora preventivního týmu. (Pavlas Martanová 2012, s. 108-109)

Lektor preventivních programů může získat kvalifikaci řádným způsobem, jak je to popsáno výše u středně pokročilé úrovně čtyřúrovňového modelu, nebo si může nechat uznat dosavadní praxi a získané vzdělání. Je třeba doložit absolvování vysokoškolského studia v oboru práce s lidmi, alespoň 2 roky praxe v oblasti primární prevence a absolvování v součtu minimálně 80 hodin kurzů s primárně preventivní náplní, z čehož minimálně 24 hodin musí mít sebezkušenostní náplň. (Pavlas Martanová 2012, s. 114)

Edukační a osvětová činnost a realizace programů všeobecné nespécifické primární prevence, která je zajišťovaná **preventistou-začátečníkem**, odpovídá základní úrovni (primárně preventivnímu minimu) čtyřúrovňového modelu. Jedná se o minimální požadavky na jakékoliv osoby, které preventivně pracují se skupinami dětí a mládeže ve školství. Lze sem zařadit osvětu, práci s komunitním kruhem, práci s klimatem třídy a jiné běžně užívané prostředky všeobecné nespécifické primární prevence. Preventista-začátečník může ve středisku působit pouze pod odborným dohledem koordinátora preventivního týmu. (Pavlas Martanová 2012, s. 107)

Preventista-začátečník může získat kvalifikaci řádným způsobem, jak je to popsáno výše u základní úrovně čtyřúrovňového modelu, nebo si může nechat uznat dosavadní praxi a získané vzdělání. Je třeba doložit minimálně 1 rok praxe v oblasti primární prevence a absolvování v součtu minimálně 40 hodin kurzů s primárně preventivní náplní či psychosociální a sebezkušenostní tematikou. (Pavlas Martanová 2012, s. 114)

Z personálního hlediska je nejnáročnější zajistit pozici garanta a pozici koordinátora preventivního týmu a je v tuto chvíli otázkou, zda si nějaké SVC může dovolit zaměstnat dva takto odborně připravené zaměstnance, a především zda by bylo možné dva takové odborníky v místě působení najít. Vzhledem k tomu, že kvalifikační předpoklady se u obou liší pouze v délce realizované praxe v oblasti preventivních aktivit, nabízí se otázka, zda by bylo možné a vhodné sloučit v jedné osobě garanta a koordinátora preventivního týmu, nebo zaměstnat garanta jen na částečný úvazek (čímž by se umožnilo sdílení garanta mezi více organizacemi poskytujícími školskou prevenci) a koordinátora preventivního týmu podle potřeby více angažovat v samotné realizaci preventivních programů. V tomto ohledu by bylo třeba provést analýzu personální a finanční náročnosti obou řešení a zvážit větší

soulad mezi kvalifikačními požadavky na externí poskytovatele školské prevence a na školní preventivní pracovníky.

Základní model preventivního týmu SVČ

Základní model tvoří garant (který je zároveň koordinátorem preventivního týmu) a lektor (resp. lektoři) preventivních programů. Pokud SVČ chce nabízet programy specifické primární prevence, potřebuje k tomu jednak ty, kteří programy tvoří a realizují, a jednak toho, kdo by je odborně vedl a zároveň za SVČ garantoval odbornost v oblasti primární prevence. Z personálního hlediska se jedná o minimalistickou variantu, která dle možností a potřeb může být doplněna, např. o preventivní začátečníky, kteří by realizovali programy všeobecné nespecifické primární prevence.

Základní model je možné využít např. v menších SVČ, která nemají početnou klientskou základnu, a proto personálně a finančně mají omezené možnosti. Pro menší SVČ (např. menší města a obce) může být výhodná užší spolupráce se školami, které mohou na pozici školního metodika prevence zaměstnávat pedagogického pracovníka, který může být pro SVČ garantem a koordinátorem preventivního týmu na částečný úvazek. Základní model má své využití i u těch SVČ, která se převážně věnují nespecifické primární prevenci a v oblasti specifické primární prevence chtějí poskytovat programy, které postihují jen vybranou oblast, resp. pár vybraných oblastí rizikového chování. Vzhledem k této druhé alternativě bych doporučil základní model SVČ Narnie.

Pokročilý model preventivního týmu SVČ

Pokročilý model tvoří garant, koordinátor preventivního týmu, lektoři preventivních programů, případně preventivní začátečníci. Garant by měl úvazek v rozsahu odpovídajícím skladbě a rozsahu poskytované prevence. Výše úvazku by pak ovlivňovala to, zda by mohl vykonávat i pozici koordinátora preventivního týmu, nebo zda by preventivní tým koordinoval někdo jiný. Počet lektorů preventivních programů by se odvíjel od možností SVČ a poptávky škol po preventivních programech v místě působení SVČ. Pokud by byla poptávka i po externě poskytované všeobecné nespecifické primární prevenci, tvořili by součást preventivního týmu i preventivní začátečníci.

Pokročilý model je možné využít ve větších městech nebo dopravně dobře propojených regionech s menšími městy a obcemi, kde je dostatečná poptávka škol po preventiv-

ních programech a kde je i větší pravděpodobnost nalezení odborníků, kteří by splňovali kvalifikační kritéria pro garanta anebo koordinátora preventivního týmu.

DDM Větrník je z hlediska počtu zaměstnanců a jejich kvalifikace a vzhledem k provozování odloučeného pracoviště V-klub větším střediskem volného času se zajištěnou poptávkou škol a lepšími finančními možnostmi, než má k dispozici SVČ Narnie. Aby se specifická primární prevence pro toto středisko nestala pouze okrajovou záležitostí, ale byla jeho efektivní a nedílnou součástí, doporučuji danému SVČ pokročilý model.

Možnosti financování školské primární prevence realizované SVČ

SVČ mají možnost využít k realizaci primární prevence dotačního programu resortu MŠMT, které podporuje stěžejní a prioritní projekty, které jsou v souladu se strategií prevence resortu školství a se schválenými plány prevence kraje (prioritní projekty) a splňují kritéria kvality (certifikace) a efektivitu (cena/výkon). (MŠMT 2013c, s. 19)

MŠMT se finančně podílí na zajišťování programů specifické i nespecifické primární prevence a to formou dotačních řízení a jiné finanční podpory. Je však nutné, aby financování preventivních programů bylo racionální a aby podpořené aktivity splňovaly určitá kritéria z hlediska kvality a efektivitu. MŠMT není jediným rezortem zajišťujícím finance pro realizaci primární prevence (např. Ministerstvo vnitra, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky). (MŠMT 2013c, s. 18) Primární prevence je financována i z rozpočtů krajů, měst a obcí, na jejichž území se nacházejí příjemci podpory. Těmi jsou školy a školská zařízení, nestátní organizace a jiné subjekty participující na práci s dětmi a mládeží v rámci primární prevence. Významným finančním zdrojem v primární prevenci jsou strukturální fondy Evropské unie.

MŠMT (2013c, s. 19) prostřednictvím svého dotačního programu umožňuje realizovat programy dlouhodobé všeobecné primární prevence, projekty evaluace potřebnosti, dostupnosti a efektivnosti služeb, dále jsou podporovány projekty na poskytování odborných a ověřených informací (např. konference, časopis) i odborné vzdělávání.

V metodické příručce MŠMT pro poskytování dotací ze státního rozpočtu na realizaci aktivit v oblasti primární prevence (MŠMT 2013b, s. 4) je pro žádající subjekty uvedeno, že v případě splnění podmínek (soulad se strategií MŠMT a plánem prevence kraje) je možné na 1 žádost získat z alokovaných 20 milionů korun maximálně 350 000 Kč ročně

(projekty pro více subjektů, z nichž jeden musí být certifikován), resp. až 80 000 Kč ročně na 1 žádost v případě projektu vlastního preventivního programu.

Přehled základních dokumentů SVČ při poskytování školské prevence

Každé pracoviště poskytující školskou primární prevenci se musí opírat o související odbornou dokumentaci. Proto níže vymezím dokumenty, které jsou pro chod preventivního týmu SVČ důležité. SVČ by mělo mít písemně zpracovány minimálně tyto základní dokumenty (Pavlas Martanová 2012, s. 117-120):

- 1) **Statut organizace** – stanovy, přehled pracovních pozic a kvalifikační předpoklady a kompetence zaměstnanců.
- 2) **Personální práce** – pracovní doba, směrnice pro příjem nových zaměstnanců, zaškolení nových pracovníků, etický kodex, slib mlčenlivost, vyloučení alkoholu a jiných návykových látek na pracovišti.
- 3) **Osobní složka zaměstnance** – pracovní smlouva, platový výměr, pracovní náplň, proškolení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a požární ochrany, kopie dosaženého vzdělání, kopie certifikátů, individuální plán vzdělávání, profesní životopis.
- 4) **Operační manuál** – cíle preventivních programů, cílové skupiny, zapojení rodičů, struktury programů, výskyt rizikových jevů v programech, podávání stížností, předčasné ukončení programu, dostupnost programů, hodnocení efektivity, financování programů.
- 5) **Metodika programů primární prevence** – zhodnocení prostředí pro poskytování programů primární prevence, zhodnocení potřeb cílové skupiny, stanovení plánu poskytování preventivních programů, dohoda o poskytování preventivních programů, zásady poskytování preventivních programů.
- 6) **Vnitřní směrnice ke konkrétním situacím** – práva klientů a realizátorů programů, krizové situace, situace, které mohou klienta poškodit, situace, ve kterých může dojít k porušování práv klientů, střet pracovních a osobních zájmů, minimální bezpečí.
- 7) **Provozní řád** – provozní doba, úklid prostor, dezinfekce a prevence onemocnění podle požadavků hygienické služby.
- 8) **Vnitřní směrnice** – pravidla pro shromažďování a zabezpečení osobních údajů, postup pro sběr, hodnocení a předávání statistických údajů, hodnocení a odměňo-

vání pracovníků, pravidla pro přijímání darů, práce s médii, spolupráce s policií, orgány sociálně právní ochrany dětí, spolupráce s pracovníky škol a školských zařízení a s jinými organizacemi, supervize, právní odpovědnost pracovníků, řešení stížností a disciplinární opatření, přístup k dokumentaci, doporučení a předávání klientů do jiných zařízení, vedení a uchovávání dokumentace.

Závěr

Téma rizikového chování dětí a mládeže se stává stále aktuálnější nejen ve školách, ale i mimo prostředí škol. Proto bychom měli usilovat o pečující dohled v rámci výuky i v rámci volného času dětí a mládeže tak, aby jej trávili bezpečně a bez zbytečných následků, které s sebou rizikové chování nese. Ze své praxe externího poskytovatele školské primární prevence vím, že v Libereckém kraji neexistuje dostatek subjektů, které by poskytovaly programy efektivní primární prevence. I proto za významnou instituci s možností preventivně působit v oblasti rizikového chování dětí a mládeže, jejíž potenciál není v tomto ohledu zatím využíván, považuji středisko volného času.

Jsem toho názoru, že střediska volného času by specifickou primární prevencí realizovat měla. Jedním z důvodů je, že se jedná o zavedený druh instituce, která u nás působí již delší dobu, a jak se ukazuje, tak její včlenění do systému školských zařízení umožňuje efektivní spolupráci škol, kde děti tráví významnou část dne, s poskytovateli volnočasových aktivit, kteří v systému celoživotního vzdělávání nabývají na významu. Dalším důvodem je, že ve volném čase se děti více uvolní a dávají větší možnost nahlédnout do svého nitra. Osobně vidím v této oblasti ve střediscích volného času velký potenciál. Vnímavost a ochota pedagoga výchovně působit společně s jeho odborností jsou v problematice primární prevence rizikového chování klíčové. Jistou nadějí, že se „blýská na lepší časy“, skýtá požadavek na začlenění vzdělávání ředitelů školských zařízení v prevenci rizikového chování do jejich funkčního vzdělávání. (MŠMT 2013c, s. 18)

V bakalářské práci jsem vymezil současné pojetí primární prevence rizikového chování v České republice a popsal roli školských zařízení a externích poskytovatelů ve školské primární prevenci. Dále jsem se věnoval analýze a popisu primární prevence poskytované libereckými středisky volného času (DDM Větrník a SVČ Narnie). Byl jsem mile překvapen, že v obou střediscích volného času se specifické prevenci věnuje více pozornosti, než jsem očekával.

Následně jsem pro střediska volného času vytvořil dva modely preventivního týmu (základní a pokročilý), které reflektují poptávku ze strany klientů, personální náročnost pro zajištění preventivních programů a finanční možnosti těchto organizací. Oba návrhy respektují standardy kladené na poskytovatele školské prevence.

Za důležité zjištění považuji odhalené možnosti spolupráce SVČ s jinými organizacemi poskytujícími programy primární prevence pro školy, např. provázání libereckých SVČ s o.p.s. Maják. Tato spolupráce by mohla mít nejen potenciál pro odborný rozvoj za-

pojených organizací a jejich pracovníků, ale zároveň by umožnila lepší čerpání finančních prostředků na společné preventivní programy.

Seznam použitých zdrojů

CHARVÁT, M., JURYSTOVÁ, L., MIOVSKÝ, M., 2012. *Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. ISBN 978-80-87258-71-2.

Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole. *Věstník MŠMT ČR*, 2005, roč. 61, č. 7, s. 2-9.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 1999. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-msmt-k-vychove-proti-projevum-rasismu-xenofobie-a-intolerance>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2002. *Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-k-jednotnemu-postupu-pri-uvolnovani-a-omlouvani-zaku-z-vyucovani-prevenci-a-postihu-zaskolactvi-predkladaci-zprava-a-text-pokynu>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2005. *Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných MŠMT* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/sport/metodicky-pokyn-k-zajisteni-bezpecnosti-a-ochrany-zdravi>

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], [2012]. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/20274_1_1/

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], [2013a]. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/30376>

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], 2013b. *Metodika Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro poskytování dotací ze státního rozpočtu na realizaci aktivit v oblasti primární prevence rizikového chování v období 2013 – 2018* [online]. Praha: [Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Methodika_prevence.doc

[MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY], 2013c. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018* [online]. Praha: [Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2014. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [vid. 2. 9. 2014]. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf

MIOVSKÝ, M., et al., 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN. ISBN 978-80-87258-47-7.

MIOVSKÝ, M., a kol., 2012. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. ISBN 978-80-87258-89-7.

MIOVSKÝ, M., et al., 2012. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. ISBN 978-80-87258-74-3.

PAVLAS MARTANOVÁ, V., et al., 2012. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. ISBN 978-80-87258-75-0.

TYŠER, J., 2006. *Školní metodik prevence*. Most: Hněvín. ISBN 80-86654-17-6.

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2003. *Usnesení vlády České republiky ze dne 4. června 2003 č. 549 + P* [online]. Praha: Vláda České republiky. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/7024209E0BE981B1C12571B6006F8835

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/?path=/portal/obcan/>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/?path=/portal/obcan/>

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/?path=/portal/obcan/>

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/?path=/portal/obcan/>

Zákon č. 345/2014 Sb., o státním rozpočtu České republiky na rok 2015, v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [vid. 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/?path=/portal/obcan/>

Seznam příloh

Příloha 1 – přepis rozhovorů s řediteli libereckých SVČ

Příloha 1 – přepis rozhovorů s řediteli libereckých SVČ

Dům dětí a mládeže Větrník

Poslání a vize

1. **V čem se Vaše pracoviště odlišuje od ostatních středisek volného času?**

Je PESTRÉ svou nabídkou aktivit, cílovými skupinami účastníků i formami a metodami práce. Dynamické svou schopností tuto nabídku, formy a metody přizpůsobovat situaci, poptávce (zájmu veřejnosti), resp. tuto situaci předjímat. Přívětivé svým image (od příjemných interiérů a přiměřenou, leč účinnou reklamou – web, Facebook, Kalendář Liberecka, plakáty do škol a školek, brožurky pro informační centrum LBC – až po způsob vedení kroužků a akcí a celkové klima organizace).

2. **Na jaké věkové skupiny cílí nejvíce Vámi nabízené programy a jaké cíle u těchto věkových skupin sledujete?**

Vyhláška pro zájmové vzdělávání, kterou se řídíme, nám umožňuje pracovat se všemi věkovými skupinami. Nejsme nijak zaměřeni, i když je pravda, že nabídka je nejširší pro mladší a starší školní věk. I tady platí pestrost, jak jsem již uvedla. Cíle jsou pak různé i s ohledem na druh činnosti, nejen věk, ale všem společně kromě dovednostního zaměření kroužků hlavně socializace a kompetence.

Personální otázky

1. **Jaké kvalifikační předpoklady by měl mít pedagogický pracovník působící ve Vaší organizaci?**

Je to dáno zákonem o pedagogických pracovnících, vstupní prohlídka, výpis z rejstříku trestů a studium pedagogiky. K tomu samozřejmě vyžadujeme odbornost v té které činnosti, tj. buď vzdělání, nebo dlouholetou praxi. Mnoho našich vedoucích má vystudovanou vysokou školu a někteří dokončují i magisterské studium.

2. **Jaké osobnostně sociální předpoklady (kompetence, dovednosti) vyžadujete od pedagogického pracovníka působícího ve Vaší organizaci?**

Soft skills, pozitivní vztah i přístup k dětem, měli by to být „srdcaři“, tj. ti, co pracují s láskou a ne pro peníze. Nejlépe přirozené osobnosti, které mohou být pro ostatní vzorem. Kreativní, nečekají, co jim naplánujeme, ale sami přicházejí s nápadem.

3. Jakou roli podle Vás sehrává věk pedagogického pracovníka při posuzování jeho vyzrálosti pro realizování výchovně-vzdělávacích činností ve Vaší organizaci?

Dá se říci žádnou. Jen to, že musí mít 18 let, aby mohl pracovat jako pedagog. Např. parkur nebude vést člověk před důchodem a zase v keramice čím více zkušeností, tím lépe, neboli čím starší, tím vyzrálejší, a proto lepší. Je to činnost od činností různé.

4. Jaká je hlavní náplň činností Vaší organizace?

Činnost DDM Větrník je vymezena § 111 zákona č. 561/2004 Sb. (školský zákon). Jsme klasické dědečko, nikoli stanice, a proto nejsme nijak zaměřeni. Jde nám, jak již bylo řečeno, o co nejpestřejší zájmové vzdělávání.

5. Jaké profesní pozice jsou ve Vaší organizaci zastoupeny?

Pedagog volného času, zástupce ředitele, ředitelka, ekonomka, účetní, hospodářka, dva organizátoři soutěží vyhlašovaných MŠMT, správci, uklízečky, kuchař v ubytovně.

6. V čem se významně liší pracovní náplň jednotlivých profesních pozic ve Vaší organizaci?

Snad je zřejmé již z názvů.

7. Kolik členů pracovního týmu tvoří kmenoví zaměstnanci a kolik externisté?

19,5 přepočtených úvazků interních zaměstnanců, 237 externích zaměstnanců (včetně porotců soutěží).

8. Jakou roli sehrávají dobrovolníci v činnosti Vaší organizace?

Někteří externisté berou 60 Kč na hod. Jsou to skoro dobrovolníci, skutečné moc nemáme, protože pak nemají ani odpovědnost a těžko po nich chtít vše, co mají mít (vstupní prohlídky...), když pracují zdarma.

Primární prevence rizikového chování

1. Jaké vidíte uplatnění Vaší organizace v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže?

Nabízet i nadále smysluplné trávení volného času i dětem „ulice“ (V- klub).

2. Jaké programy primární prevence nabízí Vaše organizace v současné době?

Jak již bylo řečeno, máme V-klub, což je v podstatě nízkopraháč s ICM. Tam také probíhají výukové programy pro školy, kterým říkáme Správná třída, tam se dělá

činnost na osobnostní rozvoj, aby se děti poznaly lépe než jen ve třídě, pokud jde o nějaké problémové vztahy, tak se hry zaměřují tak, aby se problémy ventilovaly a hovořilo se o nich, celkově to směřuje ke stmelení kolektivu. Jinak celá naše činnost je prevence, i když nespecifická.

3. Napadají Vás konkrétní oblasti rizikového chování, kde by Vaše organizace do budoucna chtěla poskytovat primárně preventivní programy?

Priznám se, že moc ne, jako bývalá školní metodička prevence na škole si dokážu představit něco snad na šikanu.

4. Jaké okruhy problémů musí Vaši pedagogičtí pracovníci s klienty nejčastěji řešit?

Důsledné dodržování pravidel ve V-klubu, tj. aby nechodili klienti pod vlivem alkoholu a drog, chovali se k sobě slušně. Taky pravidla používání internetu a tím ochranu před kyberšikanou, kybergroomingem.

5. Jaké nejzávažnější problémy museli Vaši pedagogičtí pracovníci v minulosti s klienty řešit?

Kolegyně ve Věčku předávala Policii ČR celostátně hledanou osobu.

6. Co by mohly Vámi nabízené programy primární prevence dětem a mládeži přinášet „navíc“ oproti prevenci realizované samotnými školami?

Jak už jsem řekla, nabídnout smysluplné trávení volného času a s tím i správné postoje, získávané v neformálním prostředí.

Spolupráce

1. Kde vidíte hranice profesních kompetencí pracovníků Vaší organizace při práci s dětmi a mládeží?

Myslím, že DDM obecně mají málo speciálních pedagogů, to je těch, kteří mohou adekvátně reagovat na děti se speciálními potřebami jako ADHD a podobně.

2. Ve kterých situacích spolupracuje Vaše organizace s vnějšími subjekty?

Ve všech oblastech, např. jsme jednou museli s velmi podnapilou klientkou v našem volnočasovém nízkoprahovém klubu, která se neudržela ani na nohách, kontaktovat pedagogicko-psychologickou poradnu, abychom se poradili jak postupovat.

3. S jakými organizacemi spolupracujete a za jakým účelem?

Pravidelná spolupráce všech DDM v kraji – pravidelné regionální porady, spolupráce se ZŠ – soutěže, výukové programy, preventivní programy Správná třída, spolupráce se SŠ – studenti a absolventi SPŠSE jsou našimi externími vedoucími, pak Parlament mladých Liberec nebo TU Liberec – trvalá spolupráce v rámci praxe studentů. Pak také Liberecký kraj – soutěže, podpora projektu „V“ klub, Den otevřených dveří na KÚ a Krajské dny. Pak také ještě Statutární město Liberec – podpora soutěží, aktivit sportovního oddělení, Parlament mladých a ZOO – úzká spolupráce na ZOO kroužcích (výklad při prohlídce...), táborech, Lidové sady – akce Malá akademie, soutěže v Experimentálním studiu, Úřad práce, NICM, Eurodesk, Erasmus, Probační a mediační služba, Policie ČR, Městská policie a mnoho dalších.

Středisko volného času Narnie

Poslání a vize

1. V čem se Vaše pracoviště odlišuje od ostatních středisek volného času?

Jsme komunitní SVČ, chodí k nám děti z naší části Liberce i ty, které navštěvují sousední ZŠ. Jak oni, tak my máme stejného církevního zřizovatele (Jednota bratrská), takže máme podporu i koordinaci naší činnosti. Zřizovatel se nám snaží pomáhat.

2. Na jaké věkové skupiny cílí nejvíce Vámi nabízené programy a jaké cíle u těchto věkových skupin sledujete?

Nejsilněji zastoupenou skupinou jsou děti mladšího školního věku. Naším cílem je poskytnout zájmové vzdělání všem bez dovednostního rozdílu, naše kroužky nejsou pro elitu. Silnou roli v kroužcích hrají sociální cíle jako učit se k vzájemné toleranci, starší pomáhají mladším atd.

Personální otázky

1. Jaké kvalifikační předpoklady by měl mít pedagogický pracovník působící ve Vaší organizaci?

Jsme školské zařízení, takže podle zákona o pedagogických pracovnících musí od roku 2015 každý pracovník disponovat alespoň minimálním pedagogickým vzděláním. Naštěstí existuje akreditovaný kurz, který toto zajišťuje pro stávající pedagogické pracovníky.

2. **Jaké osobnostně sociální předpoklady (kompetence, dovednosti) vyžadujete od pedagogického pracovníka působícího ve Vaší organizaci?**

Měl by žít křesťanské hodnoty, měl by být dětem vzorem. Měl by mít nadšení do práce s dětmi, iniciativu a zkušenost s náplní daného kroužku.

3. **Jakou roli podle Vás sehrává věk pedagogického pracovníka při posuzování jeho vyzrálosti pro realizování výchovně-vzdělávacích činností ve Vaší organizaci?**

Mladší vedoucí jsou flexibilní, děti přirozeně motivují, mnozí z nich k nám na kroužky sami docházeli. Děti v nich často vidí vzor. Starší vedoucí mají více zkušeností s nenadálými situacemi, jsou stálejší. Když už si dokáží udělat při práci čas na činnost v SVČ, tak jsou velmi stálí, ve svém přístupu zodpovědní.

4. **Jaká je hlavní náplň činností Vaší organizace?**

Poskytovat zájmové vzdělávání od předškolních dětí až po dospělé. Kromě celoročních kroužků pořádáme různé kulturní akce, kde se prezentují naše kluby. Snažíme se je tím i propojovat, podporovat aktivity, kde se zapojí s dětmi i rodiče. Jednou za rok spolupřádáme i ples. O prázdninách a svátcích pořádáme pobytové akce a tábory.

5. **Jaké profesní pozice jsou ve Vaší organizaci zastoupeny?**

Ředitel, hlavní vychovatelka, ekonom, účetní, provozní, údržbář, externí vedoucí.

6. **V čem se významně liší pracovní náplň jednotlivých profesních pozic ve Vaší organizaci?**

V jejich primárním zaměření, nicméně po každém chci, aby byl v kontaktu s přímou činností, tedy vedením alespoň jednoho kroužku. Všichni si na to doplňují potřebné vzdělání.

7. **Kolik členů pracovního týmu tvoří kmenoví zaměstnanci a kolik externisté?**

Kmenových zaměstnanců máme 6. Externích zhruba 30.

8. **Jakou roli sehrávají dobrovolníci v činnosti Vaší organizace?**

Kdyby nebylo dobrovolníků, nebylo by ani naše SVČ. Odměna vedoucím je minimální, nikdo to nedělá pro peníze.

Primární prevence rizikového chování

1. **Jaké vidíte uplatnění Vaší organizace v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže?**

Tak zejména v nabídce smysluplného trávení volného času. Díky pravidelné činnosti vzniká i prostor pro pevné vztahy, posiluje se důvěra dětí ve svého vedoucího, který by měl být zároveň vzorem. Už přístupem vedoucích můžeme děti proti rizikovému chování motivovat.

2. Jaké programy primární prevence nabízí Vaše organizace v současné době?

Vyloženě programy nenabízíme, ale podílíme se na nich. Například spolupředáváme pro rodiče dětí přednášku na téma Chování dětí na internetu.

3. Napadají Vás konkrétní oblasti rizikového chování, kde by Vaše organizace do budoucna chtěla poskytovat primárně preventivní programy?

Může se jednat o vztahové problémy (v rodině i partnerské), závislosti. Sami cíleně tyto programy nevytváříme, ale můžeme se účastnit různých projektů, které jsou na to zaměřeny.

4. Jaké okruhy problémů musí Vaši pedagogičtí pracovníci s klienty nejčastěji řešit?

Převážně jsou to vztahové záležitosti. Většina problémů jsou dětské potyčky. Vyloženě šikanu či jiné negativní chování jsme v našem SVČ nezaznamenali.

5. Jaké nejzávažnější problémy museli Vaši pedagogičtí pracovníci v minulosti s klienty řešit?

Asi nejvíc nepříjemné jsou situace, kdy dojde ke zranění účastníků zájmového vzdělávání a komunikuje se o tom s rodiči.

6. Co by mohly Vámi nabízené programy primární prevence dětem a mládeži přinášet „navíc“ oproti prevenci realizované samotnými školami?

Můžeme se zúčastnit dlouhodobějšího projektu, máme na to větší čas než školy, kde je primární klasické vzdělání.

Spolupráce

1. Kde vidíte hranice profesních kompetencí pracovníků Vaší organizace při práci s dětmi a mládeží?

Někteří jsou nezkušení, jiní mají zaběhnuté šablony svého chování a nejsou příliš flexibilní.

2. Ve kterých situacích spolupracuje Vaše organizace s vnějšími subjekty?

Zranění účastníků, náplň či zpestření jednotlivých kroužků (spolupracujeme s odborníky v daných tématech, zveme si je na kluby).

3. S jakými organizacemi spolupracujete a za jakým účelem?

MŠ a ZŠ J. A. Komenského – stejná lokalita a zřizovatel – společné akce spolek Amos – sdružení rodičů a přátel školy, chráněné pracoviště – společné akce církev Jednota bratská v Liberci – zřizovatel, Sbor dobrovolných hasičů Růžodol – v sousedství, spolupráce, SPDDM – sdružení DDM v ČR, DDM v kraji, Město Liberec – Bambiriáda.